

2

DISSERTATIO MEDICO-DIÆTETICA
DE VITÆ RATIONE
HOMINIS NATURÆ CONVENIENTISSIMA
GENERALIA QUÆDAM EXHIBENS.

QUAM
ANNUENTE
ACADEMIÆ MILITARIS
*STATORE AC PROTECTORE SUMMO,
SERENISSIMO AC POTENTISSIMO*
DUCE AC DOMINO
DOMINO
CAROLO,

DUCE WIRTEMBERGLÆ ET TECCLÆ REGNANTE REL. REL.

D. III. DECEMB. MDCCLXXIX.

PUBLICO MEDICORUM SCRUTINIO EXPONIT
AUCTOR

EMANUEL GOTTLIEB ELVERT, CANSTADIENSIS,
DUCALIS ACADEMIÆ MILITARIS ALUMNUS.

STUTTGIARDIÆ,
IMPRIMEBAT COTTA, TYPOGRAPHUS AUL. ET CANCELL.

Cavendum, ne in fecunda valetudine adversæ præfidia
confumantur.

CELSUS, *de Medicina*, Lib. I. Cap. I.

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO,
DOMINO
CAROLO,

DUCI WIRTEMBERGIÆ ET TECCIÆ REGNANTI,
COMITI IN MOEMPELGART,
DYNASTÆ IN HAIDENHEIM ET JUSTINGEN,
REL. REL. REL.

DOMINO, NUTRITIO, EDUCATORI
SUO LONGE CLEMENTISSIMO, BENIGNISSIMO

PRIMITIAS HASCE ACADEMICAS
SUBMISSISSIME OFFERT

Auctor.

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO

PRINCIPIS AC DOMINI

DOMINO

CAROLO

DUCE WIRTHEMBERGE ET ARCHIEPISCO REGENS

COEPTUM IN UNIVERSITATE

DAVIDICAE IN HADENHEIM ET POSTERUM

RE. M. R. R.

DOMINO, NUTRIUS, EDUCATORI

SUB LONGE CLEMENTISSIMO, BENIGNISSIMO

PHILIPPUS HANNOVERAE

RE. M. R. R.

Amor

SERENISSIME DUX,

Dux, Domine ac Pater Clementissime,

VEL paternus meus jam avus, dum peregrinus nostram patriam intraret, & praesidium & munera sub almo *Wirtembergico* imperio invenit, poliatrnam Vayhingenfem nactus; nec maternus meus avus, Physicus demum Canstadienfis, habuit, quod, dum relicto, quo in Hungaria fruebatur, lucrofo magnæ artis exercitio, patrios repetiiffet lares, mutatae eum fortis poeniteret.

TUA autem, *Princeps Gratosissime*, & in Patrem meum & in me collata, pro summa, quæ in TE est munificentia, beneficia multo fortius gratissimum meum animum feriunt, quam malediserta lingua edisserere posset. Et Patrem meum, non satis habens, quod ei, Poliastro olim Canstadiensi, officium Medici Aulici dudum demandasses, & per se, & ob summam potissimum qua conferre dignatus es, Clementiam æque ac Fiduciam honorificentissimum, Archiatriali insuper dignitate ornasti; & in me educando, in me ab adolescentia inde instituendo animum TUUM plus quam Paternum luculentissime exhibuisti.

Commodorum, quibus fruuntur Academiae TUÆ militaris Alumni, & redundantium inde quaquaversus emolumentorum magnitudinem, ne, dum verissima dicam, Panegyrici nomine suspectus videar, admirabundis Exteris ac Posteritatis annalibus deprædicandam relinquo. Sed affectum TUUM plus quam Paternum, cujus tam copiosa, tam evidentia inde a sexennio

nio

nio documenta expertus sum, sollicitam illam TUAM
ac solertissimam Vigilantiam, qua omnes mihi oppor-
tunitates largiri annitebaris, ut cum successu in eo
studiorum genere, ad quod invincibilis ac perpetua
me propensio appellebat, versari, ut cum fructu illud
absolvere possem, gratissimo sentire animo, & publico
hic testimonio eo, quo par, quo solenne mihi est, ob-
servantiæ cultu effari, meum esto!

Me igitur & meos TIBI debeo, *Domine*
Gratiosissime; & si quid per labores meos, per
studium illud profeci, quo semper intendi, ne irritos
faciam summæ TUÆ sollicitudinis conatus, TUUM
est. Hinc TIBI, dum vita mihi supererit, dicabitur
omnis laborum meorum fructus; hinc credo, nec de-
dignaturum TE fore, quod has industriæ juvenilis
primitias TUO Nomini sacras velim; hinc spero, fore
ut propitio tantisper oculo eas intuearis, dum lar-
gior mihi copia fiat, respondendi summo illi meo stu-
dio, quo allaboro, ut TUA non prorsus indignum
me geram expectatione, ut TIBI demum, *Domine*
Gra-

Gratiosissime, ut meæ, cui me educaſti, Patriæ
non evadam inutilis. Ego vero, dum vivo, non de-
finam piis & ardentibus apud Deum precibus TUAM
incolumitatem, felicitatem efflagitare, eroque ad ex-
tremum usque halitum

SERENISSIME DUX,

Domine ac Pater Clementissime,

T U U S

humillimus & devotissimus Alumnus

Emanuel Gottlieb Elvert.

CONSPECTUS.

CAPUT I. DE CIBO & POTU.

- §. 1. Selectus Ciborum.
- §. 2. Mensura Ciborum.
- §. 3. De quibusdam conditionibus ad ciborum digestionem facientibus.
- §. 4. De potu sanorum.
- §. 5. De Ægrotantium nutritione.
- §. 6. De Valetudinariorum nutritione.

CAPUT II. DE AERE.

- §. 7. De Aëris inspirandi qualitate.
- §. 8. De variis Aëris vicissitudinibus.
- §. 9. De modo se defendendi contra externas Aëris injurias.
- §. 10. De Aëris circa ægros moderamine.

CAPUT III. DE MOTU & QUIETE.

- §. 11. Motus necessitas.
- §. 12. Quali motu egeat corpus.
- §. 13. Diversi corporis situs.
- §. 14. Motus ægrorum.

CAPUT IV. DE ANIMI PATHEMATIBUS.

- §. 15. De salutari pathematum influxu.
- §. 16. De funesto pathematum influxu.
- §. 17. An & quid in Ægris efficiant.

CAPUT V. DE SOMNO & VIGILIA.

- §. 18. Somni necessitas.
- §. 19. - - Terminus & sequelæ.
- §. 20. Somnus præternaturalis.

CAPUT VI. DE EXCRETIS & RETENTIS.

- §. 21. De nimis & intempestivis Excretionibus.
- §. 22. De nimis parcis Excretionibus.

CAP. VII. DE LÆSIONIBUS CORPORIS MECHANICIS.

- §. 23. In educatione infantum physica, amictus consuetudinibus, & variis opificiorum & artificiorum generibus.

CAPUT VIII. DE CONTAGIIS.

- §. 24. Quare & quid de Contagiis in Diæteticis dicendum.

CAPITULUM DE REGIMINE PATRIARCHATUS

CAPITULUM DE DOMINO & VICARIO

CAPITULUM DE SECRETIS & REPERTORIIS

CAPITULUM DE LABORIBUS & REPERTORIIS

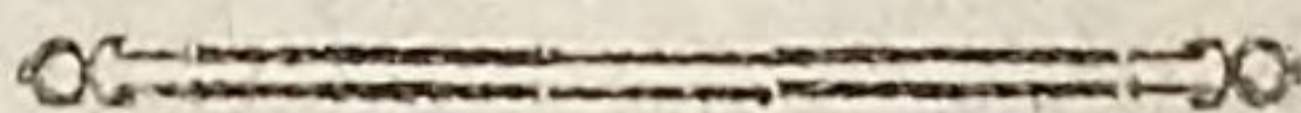
CAPITULUM DE DOMINIO & VICARIO

Quæ ego momenta ad Diæteticen traham, præmissus docet conspectus, nec quo id jure agam, multa indigebit explicatione. Licet enim vulgi forsan præjudicium non expectet a Diætetico, nisi cibi & potus moderamen, in aprico tamen est, eodem, quo hæc, jure, omnia ad Diæteticen trahi posse, quorum justus usus corpus sanum servare potest, abusus lædere. Quod autem supra adducta ejusmodi sint, partim ex ipsa rei natura, partim luculentius ex sequentibus patet. Sed cum eorundem justus usus, quæ sanum corpus in incolumitate sua servant, & ægrotans a novorum morborum accessione, pristinive augmentis tutum præstare possit, patet quam propinqua intercedat inter sanorum & ægrotantium Diæteticen cognatio. Cum vero tanta sit, & inexhausta fere materiei meæ penus, fatis illi fecisse opinabor, si circa omnia, quæ indigitavi objecta, generaliora carpam momenta, sub quibus quævis specialia justo ordine digeri, licet non expressa queant, vel, ut uno verbo dicam, (nisi quidem id unum verbum pro juveniliū viriū tentamine qualicunque arrogantius positum videatur) ad *Philosophiam* potius *Diætetices*, quam ipsam *Diæteticen* scribendam me accingo. Sed ne intempestiva mihi in limine mora sit, statim ago

CAP. I.

DE CIBO ET POTU.

§. I.

Ciborum Selectus.

Et quod corpus humanum nutritione egeat, & cur egeat, satis docent physiologica principia, quæ huc trahere, nimis sane anfractuosum esset; quali autem egeat, nunc dispiciendum.

Per rationis ambages homini veniendum est ad ciborum selectum, quem instinctui reliquit natura in brutis: horum quidem alia carnivora, alia granivora, alia herbivora sunt, & sedulus naturæ observator in quovis horum genere ea instrumenta manducationis, ea digestionis deprehendet, quæ sufficiant subigendo illi ciborum generi, ad quod seligendum Natura impulit. Hominis autem instrumenta mastucationis, digestionis, cum variis animalium instrumentis comparata facile nobis monstrabunt, non uni eum ciborum generi adstringendum esse. Habet communia cum herbivoris, habet cum carnivoris animalibus. Dentes homini dati sunt, ea substantia facti, tanta firmitate infixi, relicta simul tanta motus libertate, tam diversæ figuræ & speciei, ut & discerpendis tenacibus animalium fibris, & minutim concidendis, ac in pultem redigendis innumeris ratione duritiei, tenacitatis &c. diversis cibis sint aptissimi. Ventriculi fabrica & coeco intestino homo cum carnivoris animalibus convenit, reliquo intestinorum tractu cum herbivoris. Menstrua in primo ciborum
ad

ad primas vias commeatu admista paria sunt resolvendis, saporum more, & terreis & glutinosis & salinis, appropriandis aqueis cum oleosis, & quis sexcentas enumeret virtutes, diversis hominis menstribus animalibus, tam mire fabrefactæ solidorum structuræ inditas! Quid quæso aliud per hoc indigitatum voluit natura, nisi nec vegetabilem nec animale, nec generatim ullum victus genus ab hominis nutritione alienum esse, qui vel tenacibus vel terreis vel glutinosis partibus abundet, cum his omnibus subigendis ipsa sit idonea!

Simile experientiæ effatum. Videbis homines, sub diversissimis climatibus degentes diversissimis cibis cum euphoria frui, videbis & casu & per gustus picas, ne dicam deliria, ad tam variam alimentorum copiam pervenisse, quam varia est natura. Sed eadem nos docebit experientia, nec convenire homini selectos ex unico genere cibos. Dantur quidem populi, quorum vel ex una edulium classe constat victus simplicissimus, sed hi non magis generaliore turbant observationem, quam exceptio regulam. Interim vel ferocissimæ Americæ gentes duplex observantur habere victus genus, alterum ex piscatione vel venatione, prout natura opportunitatem suppeditat, alterum ex confecto ex herbaceis pani analogo, vel qui hoc subsidium non habent, substituunt fermentitium ex Cerealibus potum, sic ut nec hi naturæ finem fallant in conjungendo ex utroque & vegetabili & animali regno victu. Sic autem jungendus erit, ut neuter modum excedat. Qui enim animali nimis victui indulgent, elaboratissimum quidem nanciscuntur nutrimentum, sed nimis nutriuntur, sanguine replentur nimio, ut cum HALLE-RO (a) loquar, nimis putrescibili, & ad ferocitatem animalium carnivororum accedunt, & scorbuto patent, & reliquis putridæ

A 3

tridæ

tridæ profapiæ morbis. Qui vegetabilibus nimis insistant, nimie simplicitatis poenam languore solvunt & Diarrhoëis exercentur, variisque bilis vappidæ sequelis.

Univerſim igitur patent eligendorum ciborum genera, ſed quæ tum ex Vegetabilibus, tum ex animalibus eorumque productis cuius individuo conveniant, ſpecialiori perveſtigatione indigeret. Non quemvis animaleſ victum eundem in corpore effectum producere, ex ipſa Animalium diverſitate ſequitur. Quodvis clima alia animalia producit, ex quibus guſtus incolarum edulia ſibi ſeligit. Quivis fere populus alia animalia ſaſtidit, alia in deliciis habet; nos nec equinis Tartarorum, nec caninis (b) vel rhinocerotidis (c) aliorum epulis intereſſe cupimus, ſed hic illimitata fere conſuetudinis tyrannis in conſpectum venit. In conſtitutivis & nutrientibus proprie partibus, quævis animalium genera conveniunt, ſed alia ob ingratum ſaporem ſaſtidiuntur, alia ob nimiam fibrarum rigiditatem & tenacitatem nimis ſtomachum exercerent, ideoque menſis exulant. Sed inter edulium conſuetorum animalium genera, optima fere ſunt mediæ ætatis animalia, cum elaboratos magis, quam juniora ſuccos contineant, nec moleſtias pariant a nimis rigidis adultorum fibris oriundas. Ferina animalia ſanorum victui aptiora ſunt, cum libere mota & iis paſta, ad quæ naturæ inſtinctus appulit, paria ſint laudabilioribus ſuccis elaborandis, quam domeſtica hominis tyrannidi adſtricta, & foedis ſæpe ad putredinem inclinantibus pabulis paſta. Ferina alcalino magis abundant principio,

(b) Guineæ & Senegal incolæ canibus delectantur, hos pinguefactos in forum pecuarium Chinenſes ducunt. CRANZ *Mat. Med.*

(c) Africæ & Aſiæ multis populis coriacea Rhinocerotis cutis cibus, *Idem.*

pio, quod varia commoda in his gignere potest, varia in aliis incommoda. His autem & fibrarum robur augetur, hinc major quædam durities inducitur, ut sic male valentem ventriculum magis, quam domestica, exerceant. Aves eum virium digestivum apparatus non habent, nec ea pabula, quæ quadrupedia, & molliorem cæteris paribus victum præbent, sed minus nutrientem.

Animalium producta easdem laudes, eadem vituperia ac ipsa animalia merentur, sed vario gradu, quo nempe magis vel minus ab ipsa animalium fabrica, ab eorundem chyli natura remota sint. Subjungendum hic, ex eo genere vel gentes vel singulos cibos eligere, qui unico genere fruuntur, & maxime quidem impune, cum intermediæ quasi naturæ inter animalium victum sint & vegetabilem.

Nec facta esse Vegetabilia, ut sola hominem nutrant, (licet primis mundi incunabulis, & passim in simpliciore victui studentibus utcunque sufficientia videantur) cum gelatinosum in iis principium exulet, ad nutriendum proprie hominem faciens, cum absit succorum animalitas, cujus forsan primarium ad rite subigendos cibos est momentum; nec vicissim ob causas supra dictas carere illis hominem posse, patet. Cæterum major est in Vegetabilibus edulibus, quam in animalibus varietas, quorum in selectu consuetudo & gustus cum euphoria arbitri sunt. Sunt quidem plura per se noxia, a quorum esu gustus naturalis abhorre perhibetur, præmonet sæpe olfactus, sunt alia, quæ huic infesta illi amica sunt, sunt blanda, sunt acria, sunt analeptica, sunt aromatica, sunt calida, sunt refrigerantia Vegetabilia, quorum omnium usus nec semper nocet, nec non interruptus prodesset. Sed proprie ex vegetabili regno farina nutrit, ideoque ad victum ea eligenda, quæ hoc principio maxime abundant, nec ob alias qualitates infestant. Mucilaginosas
succe-

succedaneum quasi saltem nutrimentum præbent, & terrea non nutriunt, nisi quatenus cum farinaceis aut mucilaginosi sunt conjuncta.

Patet igitur, non absolute de quovis alimento prædicari posse, an noxium sit, an idoneum. Varietatem suadent consuetudo & euphoria. Sed & diversarum ætatum homines diversa requirunt alimenta, nec infantes & pusiones talis consistentiæ cibos ferent, quales Adulti, nec subigendo nimis animali victui habebunt idoneum satis virium digestricium apparatus. Hyems vegetabilium iners largiorem requirit victum animale, sed fert quoque corpus minus elanguidum. Æstas analeptica requirit, tum temporis per fati bonitatem abundantia. Qui vitæ genus exercent motibus faciundis opportunum & difficiliorem digestu & magis fetum nutrientibus partibus victum ferent.

Consuetudo cæterum amicissima corpori reddit, quæ initio erant maxime inimica, & infestat vel minima declinatio ab ordinario consuetudinis tramite per suam naturam insontissima. Quare sani & prudentis est, nulli ciborum generi nimis inhærere, ne, dum frui eo non possit, incommodum patiatur, nec aliud nimis effugere, ne pariter, dum evitare nesciat, lædatur. Ne assuescat cibis aliorum climatum, proprium enim clima producta suis incolis convenientissima largitur; nolit medicatis cibis frui, nam iis assuetus necessitatem sibi imponet naturæ contrariam. Generatim hic verum est illud CÆLSI, (d) nullis se obligare legibus debet, nullum cibi genus fugere, quo populus utatur, i. e. ea pars hominum, quibus labor indefessus & vitæ simplicitas ut plurimum eximium virium digestricium robur conciliavit.

§. 2.

(d) De Medic. Lib. I. Cap. I.

§. 2.

Mensura Cibi.

Facile apparet, in tanto virium digestricium apparatu non facile inveniri ciborum genus, cui subigendo impar sit integra chyli officina. Sed quæ vires sufficiunt huic quantitati subigendæ, duplæ non sufficient. Majus est in homine periculum in intemperantiæ vitium incurrendi, quam in brutis, cum nec famem expectet, nec, si famis finis adest, restinctum sit gulæ desiderium. Solertissimum est coquorum ingenium inventor, in invitando ad hujusmodi excessus homine, sed quomodo restringendum hoc malum, quæ cibi mensura præcipienda?

Nos sane in decidenda hac quæstione nec CORNARI frugalitatem, nec voracitatem VITELLII consulamus, nec certe ad drachmas & grana mensura cibi dari potest. Convenit largior copia homini sano, robusto, & exercito; clima frigidum, austeris ventis perflatum plus de succis homini subripit, largiorem inde & solidioris consistentiæ victum admittit; in quibusdam cibi generibus copia supplere debet nutrientium partium defectum, licet id semper cum incommodo junctum sit, nec facile ejusmodi cibi eligendi, nisi varietatis gratia. Plus ciborum hyeme fertur cæteris paribus, quam æstate & q. s. f.

Generatim non nimis ingestum esse, insequens facilis concoctio docebit, & euphoria, tutissimus facile omnium judex in mensura cibi definienda. In homine incolumi, qui cætera sanitatis munia ritè obit, verum est CELSI (e) semper
quam

(e) L. c.

quam plurimum assumendum, dummodo concoquatur. Minus noxæ infert exercito corpori consuetudo largioris cibi, quam nimis tenuis & exacti, hi enim teste HIPPOCRATE (f) gravius delicta ferunt. Sed cavendum & hic a nimis exacta consuetudine. Recte CELSUS (g) modo conviviiis sanum interesse debere, modo ab iis se retrahere. Semper exacte tantundem ciborum assumere periculofum, five tenuior victus sit, five lautior, aut enim priori casu sano ventriculo nimix feriæ fiunt, & effeminatæ vires digestrices non tam laudabiles & tanta, quanta requiritur copia, succos nutrientes elaborabunt, aut posteriori casu non semper pariter dispositæ erunt vires digestrices eidem victus copix subigendæ, inde crudus subinde chylus ad sanguinem mittetur. Periculofissima autem nutritio corporis athletica sine motu athletico. Hic fons tot malorum, hæc causa vitiandæ virium digestricium integritatis, hinc infarctus, obesitas, & omnis quæ sequitur morborum cohors abominabilium. Non tam monendi sunt sani a contrario vitio. Paucos anxietas, aut intempestiva sapientia impellet ad imitandum magis vel minus Cornarum. Accedit, quod qui in nimia tenuitate vivunt, non facile motibus neque corporis neque animi inhæreant, ideoque abundantiore corporis nutritione utcunque carere possint, cum e contrario experientia doceat, eos, qui ingestorum nimia mole primas vias obruunt, maxime ignavos esse, & omnia conferre ad augenda mala ex nimia ingestione oriunda.

Sed nihil tam vitandum in mensuræ cibi moderamine, quam nimis cita mutatio. Est quædam latitudo in receptivitate nervorum quam maxime impatientium, sed nulla mutatio gravius affligit, quam subitanea. Sexcenta hæc probant. Quam
enor-

(f) Aphor. 5. Sect. I. (g) L. c.

enormes v. c. a naturali integritate declinationes nervi in gravitate sustinent, necaturas sine omni dubio, si subitanæ forent? Quidni eadem lex in prima coctione obtineat? Prudenter igitur & paulatim quævis mutatio in victu instituenda.

“ *Senes facillime jejunium ferunt, deinde ætate consistentes. Minime adolescentes: omnium vero minime pueri & inter hos ipsos, qui ipsi se ipsis alacriores fuerint* ” effatum est Hippocraticum. (h) Addit Divinus Senex explicationem Aph. sqq. “ *Qui crescunt, inquit, plurimum habent innatum calorem, plurimo igitur opus habent alimento; sin minus, corpus consumitur. Senibus autem modicus est calor, quapropter paucis fortibus opus habent; a multis enim extinguuntur.* ” Quidquid quis de calido hoc innato sentiat, & si vel in solo cordis & articularum pulsu explicationem quærat, dictis sane phænomenis exacte applicandam, firma stat Observatio, quod plurem proportionem nutritionem requirant corpora adolescentia, quam adulta, plurem virilia, quam senilia, & loco omnium, quæ de diversis ætatum nutritionibus dici possunt, sufficiens.

§. 3.

De quibusdam conditionibus, ad ciborum digestionem facientibus.

Dentes homini dati sunt ad superandam ciborum tenacitatem, duritiem, ad subigendos in pulvem cibos, quo facilius tum in eos agant menstrua animalia. Qui ubi officio suo negligentius fungantur, non habebunt sane succedaneum obeundi sui muneris vicarium. Male manducatus cibus non potest non ventriculo molestias parere, actio menstruorum ventriculi non potest

B 2

est

(h) Aphor. 13. Sect. 1.

est non lentior esse atque imperfectior in corpus male comminutum, plura, nisi herculeum ventriculo robur insit, per multum tempus intacta quasi relinquentur, nec sane Creator, si menstrua Ventriculi, & vim ejus nervosam muscularemque (sororio nexam vinculo) paria credidisset subigendis indivisis ciborum molleculis, non tanta arte, tanta soliditate, tanto robore dentes fabrefecisset. Sed accedit & aliud momentum: per quemvis dentium ad se invicem adtritum saliva prolicitur ex suis folliculis expressa, quo negligentior igitur fuerit masticatio, eo minus saponacei hujus menstrui cibus affunditur, & solis ventriculi menstruis relinquitur ea ciborum subactio, quæ inchoanda per alia fuisset. Patet igitur, cur a bona dentium constitutione conclusio detur ad primæ concoctionis integritatem. Satis asserta probant incommoda iis oborta, quibus vel ætas vel morbus dentes sustulere, quæ scite exposuit ARBUTHNOT. (i) Solicite igitur masticatio instituenda, solicite conservandi dentes!

Sed cum tantum, ut dictum, ad subigendos cibos momentum saliva habeat, non absolutam credas ejus functionem, si perfecta est masticatio. Ad justam ciborum in ventriculo jam detentorum subactionem copiosa requiritur salivæ deglutitio. Patet igitur, cur HALLERUS (k) morati esse hominis dicat salivam deglutire, & noxiam esse digestionem nimiam ejus expuitionem: Cavendum ergo ab omnibus, quæ nimium efficiunt salivæ dispendium, ab omnibus, quæ illam vitiant.

Mutationes, quas cibi a coquorum industria experiuntur, nam & harum hic tempestiva est consideratio, varii generis sunt.
Aliæ

(i) *Essai sur la nature & le Choix des Alimens*, Chap. I.

(k) Loco superius citato.

Aliæ necessariae, ut maceratio & emollitio durorum & tenacium, dissolutio partium ciborum nimis cohærentium & ad sapiorem gustatum præparatio salium ope, fermenta iis addita, quæ suapte natura glutinosa & nimis inviscantia sunt, liberatio ab aëre fixo coctionis ope in iis ciborum generibus in quibus horum liberalior copia offendere posset, & q. s. f. Alia ad titillandum palatum adduntur, quorum quidem alia innoxia sunt, nec sæpe incongrue instituta, alia vero ob gustus picas, naturalem ciborum indolem enervant, alterant, vitiant. Hujus generis sunt aromata varia, quorum quidem moderatus usus ad excitandum languentem stomachum egregius sæpe est, excessivus autem & nimis assuetus incommodus; combinatio variorum cibi generum, condituræ saccharinæ &c. Sed cum minime sit instituti mei, artem culinariam scribere, hæc facile sufficiant. Consuetudinis dominium nec hic negandum, sed quo simplicior ciborum præparatio, eo cæteris paribus hominis naturæ amicior.

Tempus edendi quod attinet, brutorum exemplum, quæ nunquam nisi fame impulsæ vescuntur non facile nunc quis imitabitur, sed generatim notandum, prudenter quemvis agere, qui non nimis scrupulose tempori cibis assumendis destinato se adstringit; qui minus cœnæ, quam prandio indulget cum euphoria id faciet, plane abstinere a cœna non generaliter consulendum. Jentaculo abstinere alios juvat, aliis incommodum esset, ejus loco potum aromaticum, coffeam, chocoladam & quæ hæc nomina sunt, substituere, non promiscue suadendum, sed hoc certe tempore, si quo alio, maxime impune, vel cum euphoria ferri, mihi quidem videtur. Extra statum tempus nil esculenti assumere morati hominis esse potest, sed non promiscue a Diætetico præcipiendum, cum nullis legibus sanus se obligare debeat, cum idiosyncrasia insuper esse possit, ut non commode tot simul assumpta ferantur, quot ad nutriendum liberaliter hominem sufficiant, unde necessarium fiet, justam quantitatem partitis dosibus

consumere. Sed si ullibi, hic certe consuetudini jus suum tribuendum.

Utique sexcenta adhuc ex reliquis rerum non naturalium momentis ad ciborum subactionem & justam digestionem facere possunt, quæ vero sub ulteriore harum rerum tractatione fusio-rem huc lucem spargent; id saltem hic adjungam, nullas cum fructu epulas esse posse, in quibus animus non æque præsens sit ac corpus. Detentus meditatione altioris indaginis momentorum non bene ad subactionem in ventriculo absolvendam cibos præparabit; mala illos succorum qualitate imbuet, qui iracundus, qui tristitia mente volutans deglutit. Sermo de rebus doctis & investigatione subtiliori indigentibus exulare ex sanorum mensis debet, juvabit contra amicum amicorum colloquium. Sed ohe! jam satis est, nimis specialibus memet obruo, properabo ad

§. 4.

De Potu Sanorum.

Simplicissimus & sedandæ siti naturali aptissimus potus aqua est, quæ, si pura sit, omnes, quæ in potu requiruntur, virtutes habet, diluendæ exagitati per vividum motum sanguinis acrimoniæ, restituendæ justæ inter solida & fluida rationis, nec ulla corpori infesta qualitate gravatur. Quas autem notas puræ aquæ habeamus, & quæ incommoda sequantur aquam magis vel minus impuram, ardui sane momenti res est, cujus autem expositioni eo facilius hic supersedeo, cum fuse a multis exposita sit. Aquam igitur puram pro ordinario hominis potu destinatam esse, nemo erit, qui diffiteatur.

Quo autem frigidior & purior, eo laudabilior. Coctæ aquæ & feminibus vel herbis infusæ, tepideque epotæ exulare ex sanorum abacis omnino debent, cum relaxent nimis & vires
dige-

digestrices effeminent. Aquæ minerales & omnis generis medicatæ non sunt pro sanis factæ, aut enim insigni virtute medica, tum incommodæ pro sanis, medicamento non egentibus, aut exigua pollent, non considerandæ tum, nisi ratione majoris vel minoris impuritatis, & semper simplex illis aqua præferenda. Sed & hic consuetudini quid dandum. Accolæ putei mineralis aquam hanc sensim æque impune bibent, cibisque incoquent, ac alii simplicem.

Quid de aromaticis potibus statuendum & spirituosis? Aromaticorum potuum moderatus usus in assuetis ea sane vituperia non meretur, quibus invehuntur austeri Diætetici, qui dum vitant vitia in contraria currunt. Languentem ventriculum non sine usu excitare possunt, & matutino quidem tempore, vel post epulas, modo modus non excedatur, assumti, non male disponent vires digestrices ad munera sua alacrius obeunda: sed eam ipsam ob causam, si stimulo non eget ventriculus, si reliquum regimen ita comparatum est, ut hunc stimulum augeat, si modus exceditur, facile patet, quomodo nocere abusus possit, dum plethoram in abdomine partialem augere potest, vel ansam ei præbere. Spirituosa nostro saltem climati idoneum potum non præbent, nec nisi parce adhibita assuetis ignoscenda. Largior usus non facile sine maturæ senectutis metu erit, & arduis a nimia fibrarum rigiditate, nimia sanguinis rarefactione oriundis incommodis.

Vinum ex Chemicorum experimentis non est, nisi dilutus aquosis & oleosis & salinis partibus spiritus. Ex varia igitur constitutivarum harum partium ad se invicem relatione considerandus erit ejus in sanum corpus effectus. Non absolute necessarium esse vini usum incolumes & longævi aquæ Potatores testantur, & variorum ex ejus abusu incommodorum eorumque gravissimorum copiosa exempla experientia suppeditat, sed eviden-
tia

tia sane etiam ex ejus recto usu emolumenta. Quid sane ventriculo ne dicam ægroto sed languenti saltem in homine exercito, cui multus cursus, multa est meditatio, qui vires nervosas ventriculo debitas aliorum sexcenties rapere debet, quid amicior erit, quam stimulus tam demulcens; oleosis enim partibus fetum est vinum: tam moderatus; aqueæ enim partes insunt: resolvendis in ventriculo detentis per se idoneus: quis enim salinas partes negabit? Sed facile video paucos tam continentes in vini usu fore. Præcipua enim ejus virtus, quod liberiores præstat sanguinis & omnium humorum circulum, & cujus maxime immediata est sequela, ut animum hominis exhilaret, hæc præcipua ejus virtus, quæ omnia superat, quæ in laudem ejus dici possunt, quem non ad ejus abusum invitavit? Abusus autem vini certe fere easdem, quas spirituosorum abusus sequelas habebit. Reliquæ enim constitutivæ partes, si largiori copia vinum usurpatur, hujus vitiis obicem opponere non valebunt. Sed quis modus tenendus? Quæ vini mensura præscribenda? Difficillima sane in generalibus determinatu quæstio. Quod minus spirituosus, reliquis autem partibus magis abundat, largiorem pro re nata usum impune admittet. Assueto quoque multo copiosior quantitas ea incommoda non pariet, quam insueto. Sed in quantum assuescendum? Alia quæstio eodem redux. Ægris & valetudinariis circumspecte saltem, parca dosi, vinum concedendum, sanos autem euphoria & virium inde resectio sine succedaneo languore, si non de industria furdi erunt, de justa quantitate instruet, individuo suo corpori consentanea; & varia etiam anni tempora, variæ ætates variam ferent vini copiam. Sed & id hic submonendum, qualescunque quis declinationes in vini usu instituere velit, paulatinas esse debere, cum subitanæ periculo plenæ esse possint. Cavendum porro a vini generibus insuetis, & ab iis præcipue (quod vero & de reliquis fermentitiis poti-

potibus dictum esto) in quibus fermentatio ob inexplebiles gustus picas tyrannico infrenata est molimine.

Supereſt, ut & de aliis fermentitiorum potuum generibus, tum & de analeptiſis pauca addam. Priores quidem, cum ſpiritus fermentitiuſ ſive ex uva ſive ex Cereali quodam fermentet, ſemper ſit ſpiritus, eadem quæ alia ſpirituoſa incommoda haberet, niſi confermentantium plantarum, aut quidquid additur, propriæ qualitates propria vel commoda vel incommoda adderent, unde modo medicatus, modo inflationem vel tormina produciens, ad obſitatem diſponens potuſ ſit, ſemper duplici hoc reſpectu æſtimandus. Ad analepticoſ autem potuſ non confugiunt niſi ægrotanteſ vel æſtatiſ æſtu languidi, quos igitur inſtinctuſ quaſi impellit, euphoria dimittit. Horum autem uſui ſi quiſ nimis aſſueſcere vellet, facile patet, præſertim ſi non robuſtam digeſtricem machinam & menſtrua per ſe efficacia habet, digeſtioni per hæc non mediocrem noxam inſligi poſſe. Sed hæc utique vitia multo aliis rariora.

Quæ autem generatim ratio potuſ ad ſolidoſ ciboſ? Cum ad ipſam ſolidorum digeſtionem pertineat, ut bene diluantur, cum fluidæ corporiſ parteſ eæ ſint, quæ facillime diſſentur, aſſatim patet, non exiguam eſſe debere potuſ ad ſolidoſ ciboſ rationem. Duplam, ni fallor, communiter ponunt, ſed hic facile ſitiſ quemque inſtruet, quæ quantitas impar ſit, quæ ſufficiat. (Potatores excipio, non ſitiſ ergo, ſed ob potandi voluptatem potulenta ingurgitanteſ.) Utique tam opportuniſ inſarctibuſ vaſiſ abdominalibuſ largior potulenti hauſtuſ non importunaſ feret ſuppeticiaſ, ſed conſuetudo maiorem huic, alii minorem quantitatem neceſſariam faciet. Qui majori opuſ habet, non negandum, modo opera detur, ut aquæ, quam bibit quantitas vini copiam excedat, eum enim generatim pravum vitæ genus vivere, pronunciare non hæſitarem, qui ſolo ad ſitim ſedan-

dandam vino utitur. An incongruum est, extra tempus cibis assumendis destinatum aliquid potulenti assumere? Ego ei, qui tam regulari se regimini subjecit, non facile suadebo, ut trami-tem hunc deferat, sed fano nulli consulerem, ejusmodi jugum sibi imponere. Poterit sane consuetudinis tyrannidi longævæ assuetus ventriculus, impune demum tantum simul assumpti potulenti ferre, quantum sufficit ad humores ad redux statum tempus diluendos, sed qui assuescere velit, non poterit non initio saltem vel siti se torquere, quæ fame longe intolerabilior est, vel plus simul ingurgitare, quam commode feret. Generatim fanus homo nullis se obligare legibus debet, præsertim in rebus per se tam infontibus, ut tempus bibendi est. Cæterum, qui a se impetrare potest, ut de vini quantitate in cœna detrahat, vel id ipsum omittat non imprudenter aget. An considerationem hanc Diætetica illa regula: ut quisque vel animi vel corporis motibus exæstuatus caveat, ne nimis cito, ne nimis frigida, ne refrigerantia potet, coronem? Sexcenties jam ab ipsis Aniculis decantata est, sed ideo non minus momentosam esse tot Virgines probant, quæ hæcticum, quo consumuntur, corporis sui statum nulli alii causæ originetenus debent, quam intempestivo hujusmodi post strenuam saltationem potui, aut frigidæ, aut analepticorum. Id certe exploratum est, qui corpus per se non firmum habent, quot autem huc non trahendi? elegantior potissimum sexus huc referendus, iis ab hujusmodi excessibus magis cavendum, robustiores enim a qualicunque delicto minus læduntur. Similem & prægressos animi motus effectus habere posse per rei naturam elucescit.

§. 5.

De Ægrorum nutritione.

Cum omnes morbi vel ex primis viis originem trahant, vel saltem, tam late patente, nervorum, quibus reguntur,
impe-

imperio consensuque, sympathico modo afficiantur, semper non poterit non effectus in chylum notabilis adesse. Ne dicam de eo momento, si ventriculus, si intestina læsa chirurgi manum medicatricem experiantur, quanta in nutriendo ægro circumspeditione opus sit, in quovis alio morborum genere, primas vias non tam immediate, ut videtur, tangente, simile est rei momentum. Sed aliter nutriendus acute ægrotans, aliter chronice; qui putrido morbo laborat, alio victu egebit, quam qui bilis inefficacia, mucositate, acido &c. Sed strictim hæc dilucidabo.

Imitabile fane exemplum Antiquitatis, primis morbi temporibus vel nullos vel paucissimos cibos exhibentis in iis morbis, in quibus vires ægroti per nutritionem non suffulciendæ, i. e. in quibus ob nimium robur natura hominem jugularet, nec ægri fane desideriiis reluctabitur, ciborum, saltem dum viget morbus non appetentis. Sed potus hic prorsus alia ratio, ac inter Veteres quidam voluerunt, qui siti ægros torquendos censebant. Is multus, refrigerans, resolvens, optime acidiusculus esto.

In morbis autem, in quibus putredo oppugnanda vel debilitatum corporis robur recuperandum, vel infarctus tollendi &c. in lentis præcipue, plus sæpe virium est in victu medicamentofo, quam in ipsis medicamentis. Scorbutus, cachexia, malum hypochondriacum exemplorum loco sunt.

Corpora nempe ægrota sunt corpora viva, nec fane tam tumultuariæ anarchiæ obnoxia, ac plures sibi forsan persuadebunt. Habent ergo communia cum sanis corporibus, nec si in animato corpore pathologica coctio obtinet, excludetur physiologica. Utique si materia peccans, dum in secunda coctione tragœdiam suam ludit, illuc rapit vires nervosas, habes, cur

circumspecte primæ inservias. Patet igitur, cur in inflammatoriis morbis modica esse debeat ingestio. Si vero oritur morbus a debilitata nimis prima coctione, & vitia inde exsurgunt ad omnes coctiones redundantia, alia sane quæstio est. Alenda hic sunt corpora, sed sic alenda, ut paulatim solidiori & per se alibili cibo assuefiant, sed non gelatinæ iis præscribendæ, quorum prima coctio languet, cum iis subigendis ægre par sit ventriculus sanissimus. Si inde morbus originem vel augmenta trahat, quod putrida in primis viis colluvies ad secundam coctionem & ultra effectus prodat, victus esse debet ita medicamento-
sus, ut ex putrido chylo paulatim putredinem corrigens efficiatur. Si infarctus latent in imo Ventre, continuatus certe ciborum resolventium usus, cum multo copiosior esse, quam medicamentorum possit, plus etiam emolumenti feret. Sed hæc exemplorum saltem loco sunt de ciborum emolumentis ad morbos profligandos.

Contra cum in morbis, in quibus prima coctio languet sæpe non pro ratione prostratus sit appetitus, quin voracitas quandoque major urgeat, facile patet, si ei indulgeatur, quam damnosi effectus in prima coctione possint exsurgere. Non potest nisi male elaboratus chylus ad sanguinem mitti, & languor totius corporis cum cachexia, vel quicquid adest vappidæ bilis consortium, adaugeri. Idem eveniet, si in selectu ciborum peccetur. Momenti plena res est in atrophia v. c. infantili, ardua etiam in statu, Methodicis dicto, metasyncritico, quum experientia doceat, per solam nimis subitam intemperantiam in pristinos vel graviores morbos incidisse Convalescentes.

” Quoscunque cibos, aut opsonia, aut potiones agrotantes
 ” expetunt, ea suppetant, si nullum corpori nocumentum (evidens),
 ” sit adfuturum” effatum est Hippocraticum (1) & a Recentioribus

(1) De Affectibus, Sect. II, Cap. 12. Edit. HALLER.

ribus rati habitum, sub eo saltem limite, nisi quidem subfit delirium vel physicum vel morale, i. e. in gulæ intemperantia situm. Sive enim instinctus naturalis, qui, si alicubi, certe in morbis aliquando se exserit, sive consuetudo ad efflagitandum incitaverit, non facile negandum, cum experientia doceat, qui assueti, dum ægrotat, consuetudini multum deroget, mirum quantum sanitatis reditum morari. Vel spiritui Vini assueti id assertum vindicant, (m) sed ultro etiam patet, omnia circumspectius in ægro molienda. Si quis intemperantior morbo decumbat, qui appetitum non protinus & pro portione proster- nit, utique liberalius nutriendus erit, quam qui minus intemperans, sed circumspecte, & sæpius potius & minoribus dosibus, quam simul & lautius. Et si quis consuetudini victas manus dedit, hujus morbi genio plane contrarias, ad alia sane illi veniendum est, sed mutatione paulatim instituenda. Sed hæc in generaliori tractatione non fusius deduci possunt, & selectus etiam ciborum, qui semper pari passu cum indicatione morbi curatoria ambulare debet, & copia ingerendorum, in quovis individuo casu pendent a prudentis medici judicio practico.

Potus magnam sibi in morbis attentionem vindicat, quod & inde liquet, cum non mediocris sit therapie pars potuum medicatorum accommodata propinatio. Vinum mirum quantum ad morbum debellandum, malignum præcipue ac putridum, vel saltem ad robur recuperandum potest, a prudenti medico dispensatum, non inconsulta ægri consuetudine. Aquæ medicatæ multos olim Fautores habuere, nec adhucdum desunt; sed dubito, an tantas, quibus passim deprædicatæ leguntur, laudes mereantur, non obtinendas, me quidem judice, nisi & mo-
C. 3
tus,

(m) Trahendæ huc Observationes ALEXANDRI MONRO in den Edinburgischen Versuchen, V. Band, p. 635-639.

tus, & animi ad hilariora revulsio, vel & ipsa copiosior aquosi principii ingurgitatio, aliâs ab ægro non impetranda suas ad laudem fontis foterio conciliandam partes contulerint. Cæterum minime est mei propositi, permultis efficaciam suam negare, salina in his principia, martialia in illis, in plurimis aër fixus, si tempestive a medico præscribantur, haud segnis fructus esse poterunt, & majoris subinde essent, minusque incommodis passim observatis paterent, si quidem in ipso motus moderamine, vel & in præscribenda potulenti mensura minus peccaretur, & major adhiberetur ad individuum ægrotantis constitutionem, ad residuarum virium rationem &c. attentio.

§. 6.

De Valetudinariorum Nutritione.

Magna iis moderatione in nutritione opus est, qui læsum habent ob inveteratos causarum occasionalium effectus, vel ob hæreditariam causam digestionis robur; sed hic mihi sufficiet generatim indicare, exemplorum quasi loco, paucas infirmitatum species, in quibus evidens est declinationis a victu sanorum necessitas, cum specialiora quævis diætetica præcepta in hujusmodi hominibus prudens medicus ab individuali idiosyncrasia petere debeat, & euphoria, per crebriora experimenta expiscanda.

A Celsi & ultra inde tempore solenne fuit medicis, singularibus pro sanitate tuenda præceptis literarum cupidos instruere. Utique, si quæ vitæ ratio, ea certe Eruditorum par erit frangendo digestionis robori. Ea igitur præcepta pro numero illo hominum genere, qui primarum viarum debilitatem experiuntur, dicta esse possunt, eo saltem discrimine, quod evidens magis sit necessitas in iis, qui oppido vim nervosam digestionis debitam aliorum rapiunt, qui & in motus regimine multifa-

tifariam peccant, & in animi pathematibus eximii sunt, quis enim, nisi affectu vehementiori sollicitatus, meditabundus theoremati infideat?

Patet igitur, tum in eruditam vitam viventibus, tum in omnibus, qui a qualicunque causa debilitatam habent primam coctionem, i. e. hypochondriacis v. d. vel cum vel sine materia, strenuam esse debere victus temperantiam. Selectum quidem ciborum quod attinet, nollem negare, exquisitum qualitercunque dari posse ciborum censum facile & difficulter digestibilem, nec sine fructu passim ab observantibus & eruditis viris datum; verum hic primarium tenet momentum idiosyncrasia per tentamina expiscanda, cum eodem malo laborantibus idem cibus huic amicus, illi infestus esse possit. Sed & ea est prudenter instituendi victus cautela, ut non facillima quævis digestu alimenta propinentur, sed & difficiliora paulo, ut sensim majus robur inducat digestrix machina. In ingerendorum autem copia sollicita & parca manu, nec secundum appetitus efflagitationes, qui sæpissime non pro ratione debilitatæ concoctionis languet, sed secundum insequentem inde euphoriam, & pro motus & reliqui regiminis ratione, modus tenendus, cum is ad imminuendum vel adaugendum malum maximi sit momenti. In vini & aromaticorum potuum usu (licet roborandi debilitati ventriculi ergo non proscribendus sit) eam ob rationem cautio adhibenda, quia in debilitato abdomine plethora partialis inde gignitur, hæmorrhoidibus, menstruorum turbis ac uterinis affectibus ansam præbitura. Aquæ, frigidæ quidem, ingestio debili ventriculo stomachicorum subinde loco erit haut segnium, & in hypochondriacis vulgo dictis cum materie aquæ copiosus usus, qui vero, quod facile collectu est, non simultanea ingurgitatione alias molestias facit, efficacis erit ad infarctus diluendos virtutis. Eandem quis ob rationem opinabitur, theiformia infusa eundem effectum habitura & eo tutiorem, si resolventibus herbis infundantur,

dantur, sed consuetudo theæ potatorum, qui tepidam eam ut plurimum & sæpe nimis copiosa simul quantitate ingurgitant, eludit mirifice fructum, a resolvente infuso expectandum. De medicamentosis proprie potibus hic non sermo, quorum alia sane obtinet ratio.

Nec majori certe intemperantiæ privilegio gaudent phthifici vel hectici, vel utrique labi opportuni, cum iusta victus ratio in levandis morbi symptomatibus, in trahenda vita, in retardando vel arcendo dispositis, in tollendo jam affectis, malo, majores ipsis medicamentis effectus edat, perversa tantundem certe, quam sinistra medicatio pessumdare possit. Facile patet ratio, cum hæc mala vel ex primis viis originem trahant, vel mirum quantum inde exasperentur, & cum ipso mali augmento crescat primæ coctionis debilitas. Lucis quid in phthificis res petit ex magno, quem in ulcus vel cutaneum habet, diætæ influxu. Superfedere possum selectui ciborum præscribendo, cum affatim, duce experientia, id ab aliis factum sit. Quanti refrigerans diæta in phthisi momenti esse possit, MUZELII (n) casus docuit, quam amica phthificis lacticinia sint, quotidiana fere docet experientia. Caveant generatim hujusmodi homines, ne plus ingerant, quam rite elaboraturas vires digestrices sciant, cum nil pejorem in mali augmentum influxum habeat, quam crudus chylus; evitent omnia, quæ præternaturalem illi acrimoniam, vel nimiam sanguinis exæstuationem efficere possunt. Superius jam data occasione carpendum sumsi vulgi præjudicium in efflagitandis pro macilentis gelatinis, nec opportunior certe huic reprehensioni repetendæ locus erit, cum phthificis & hecticis præcipue a medicæ plebis aniculis utriusque sexus consulantur, & hi ipsi ne illis quidem cibis subigendis pares sint, qui vel duplo minorem contineant nutrientium partium quantitatem.

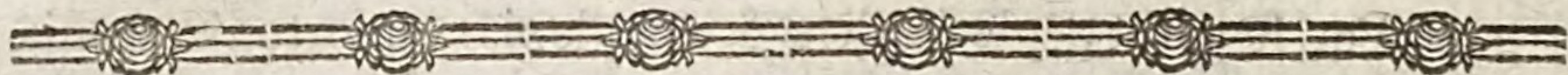
Per

(n) Medicinische und chirurgische Warnemungen, I. Casus, der I. Samml.

Per se patet, plethoricis & apoplexiæ opportunis omnia sedulo evitanda esse, quæ plethoræ vel universali, vel particulari sanguinis in capite rarefactioni ansam dare possint. Caven- dum igitur ab omnibus inebriantibus & nimis nutrientibus. De motu & reliquo regimine nondum hic locus est differere.

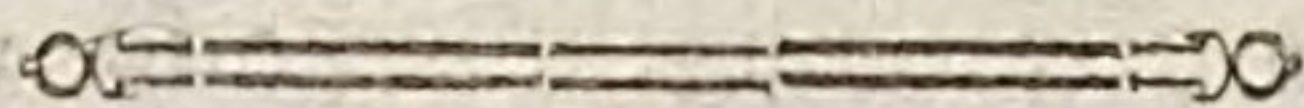
Notandum eo fere saltem nomine, ne quid præteriisse vi- dear, est momentum, quod in allevando vel adaugendo malo habet major vel minor temperantia in ciborum usu, sed potissi- mum etiam in vini & inebriantium potu, in arthritidi podagræ- ve similibusque affectibus obnoxiiis. Non quidem nullum, sed non tantum ac mensura ciborum & hic selectus momentum habet. Hystericæ propriam requirerent diætetice, & forsan quævis alia aliam, sed præter generalem victus temperantiam & ab inebriantibus abstinentiam, quæ omnibus præcipienda, se- lectus & mensura ciborum, si cujus, certe Hystericarum idio- syncrasie relinquenda. Verminosorum tandem appetitui ne pi- geat verbo apologiam dicere. Enormem subinde esse, experien- tia docet, & quodammodo restringendum, quis prudens nega- bit, sed indulgendum ei aliquid eam ob rationem esse censerem, quia revera pluris alimenti egeant, cum efficacius ad cibum ca- piendum stimulentur; eoque magis indulgendum, quod malo laborant, non abstinentia, sed medicamentis tollendo, & cum ipsa verminosa causa tolli debeat nimia ciborum appetentia, & tollatur etiam: sed prudentis erit, ejusmodi cibus eorum appe- titui indulgere, quorum ipsi vermes impatientes observantur.

CAP. II.

DE AERE.

Duplex respectus est, ex quo considerandus venit aëris in corpus humanum effectus, prout nempe vel intrat illud, vel saltem ambit. Ego pauca strictim de utroque aëris influxu edisseram, subjuncturus generalia de modo se defendendi contra externas aëris injurias, & prudenti ejusdem circa ægros moderamine.

§. 7.

Aëris inspirandi qualitates.

De absoluta respirationis necessitate, & de eximiis tam immediatis, quam mediatis ejusdem fructibus facile quis sibi ex *Hallerianis* principiis (o) persuadebit. Videndum nunc, qualibus attributis dotatus esse debeat aër, qui aptissimus illi, cui destinatur muneri, censeatur.

Cum inspirandi aëris debeat esse, compressum pulmonem explicare, & ipse vi quadam quasi fuctoria in pectoris cavum alliciatur, facile patet, optimum fore huic muneri obeundo aërem, qui & elasticitate & puritate, addunt Observatores & densitate,

(o) Primæ Lineæ Physiologiæ. Cap. VIII.

fitate, excellit. Hinc cæteris paribus hybernus aër æstivo salubrior, hinc difficilior in excelsis locis respiratio &c.

Omnia igitur, quæ aëris elasticitatem minuunt, vapores, exhalationes ex locis paludosis, quæ impurum faciunt & heterogeneis partibus implent, vel mechanice vel subtiliori modo molestiam facientibus, respirationi sunt infesta, & si fieri potest (nam hæc non, ut reliqua diætetica momenta, ab hominis arbitrio pendent) semper ejusmodi aër evitandus, quin si villa &c. eligenda, ad aëris quoque constitutionem non ultima adhibenda attentio; cujus expiscandæ varia dantur signa passim occurrentia. In sano cæterum homine & assueto qualiacunque aëris vitia non tam notabiles exferent effectus, quam in asthmatico v. c. vel alia pulmonis labe detento, in cujusmodi homine magni momenti esse poterit aëris mutatio, sed caute instituenda, ne insigniter diversus aër noxios in pulmones infuetos effectus edat.

Insignes etiam sunt effectus caloris & frigoris, tum in pulmones, tum in reliquum corpus, de quibus vero paulo plura sequenti §o. Nil autem plus aërem vitiat, nil inspirando infestiores reddit, quam crebrior ejusdem per animales pulmones transitus. Habitaculum igitur angustum, plurium hominum in loci cujusdam angustia confluxus, mirum quantum faciunt ad aërem vitandum, & funesti sæpe fuerunt, quos ejusmodi aër produxit, effectus. Dantur quidem per Ventilatores (sed id remedium nosocomiis magis & navibus relinquendum) per fenestrarum & januarum apertionem succedanea auxilia, sed efficacissimum, nec sano homini satis commendandum remedium est crebrior usus aëris sub Divo liberioris.

De occultis, quæ ad spargenda morbosa semina faciunt, aëris qualitatibus, quia occultæ sunt, non multus sermo. Con-

tagiorum certe propagandorum fomitem aërem liberum non esse, experientia docuit indubitata; id cæterum negari nequit, cum aër plurimis heterogeneis partibus scatere possit, & scateat sæpissime, & tales in illo obvolitare particulas possent, quæ ad producendos morbos corpori communicatæ facere possunt, & hic insignis, licet non solitarius, fons morborum pandemiorum.

§. 8.

Aëris variae vicissitudines.

Varii sunt, quos aër, qua fluidum, corpus nostrum ambeuns, prodit effectus, pro variis ejus vicissitudinibus, ratione caloris & frigoris, siccitatis & humiditatis, ratione ventorum variorum, sed maxime notabiles effectus a subitis mutationibus pendent, cum ex humido derepente siccus fiat, ex frigido calidus, & vice versa.

Et sensus & effectus caloris atmosphærici, diversi illi quidem & pro graduum & receptivitatis in corpore diversitate,arii sunt. Præcipui effectus, quos Observatores notant, in sanguinis rarefactione, solidorum relaxatione & immutatione fluidorum se exerunt. Is optimus caloris gradus, qui longe inferior calore naturali sanguinis in homine vivo. Excretionum viis aperiendis, sine nimia fibrarum relaxatione atque vasorum, aptissimus est secundum SAUVAGE (p), qui ad summum gradum thermometri Reaumuriani 35^{tum} non attingit. Quid excessi-

(p) Dissertation, où l'on recherche, comment l'air agit sur le corps humain. Bourdeaux, 1753. Recensio extat in *Commentariis Lipsiensibus*. Vol. X. P. II. p. 249.

cessivus nocere possit, experimenta docent, circa animalia in hypocaustis calefactis a BOERHAAVIO instituta. Laboriosam in vel modice calidiori atmosphæra respirationem esse, quis est qui non expertus sit, & si accesserit 46° R. convulsive interemisse animalia observata est. Trahendæ huc insolationum historiæ. Quantos autem caloris excessus consuetudo ferre doceat, observata passim occurrentia nobis evincunt. (q)

Hæc caloris per se incommoda passim observatoribus notata, & febres putridas, choleras, colicasque biliofas, vel sic cum calidumque aërem diu continuatum insequi, non repugnantibus sane æstivarum epidemiarum historiis BASTER (r) asserit, sed unanimis etiam omnium est assertio, mirifice augeri noxios caloris effectus, si conjunctus sit cum atmosphære humiditate.

Amicior utplurimum frigoris in corpus est influxus roborando partes solidas & fluidas arcendo, ne nimio impetu ad superficiem ruant. Sed eo ipso, dum nimis excessivum sit, nimis restringere potest cutis colatorium, & in tantum arcere affluxum humorum ad partes externas, ut molestiam pariat nimius eorum in interioribus confluxus. Si frigus cum humiditate junctum sit, nimis exhalationem inhibere observatur, nimis igitur & liberiores humorum circuitum impedire.

D 3

Frigi-

(q) Quam enorme hujus rei exemplum suppeditat Relatio de calore atmosphære in Georgia, obvia in Transact. Philosoph. Vol. L. cujus curatam recensionem sistunt *Commentarii m. d. Lipsienses*! Vol. X. P. I. p. 150.

(r) De aëre tanquam Causa Morborum. Comment. Societ. Harlem. P. III. 1757. v. *Commentarios Lipsienses*. Vol. IX. P. I. p. 5. seq.

Frigidus aër ut plurimum gravior est. Gravitatis autem notantur effectus, comprimere magis superficiem corporis, & sanguinem adeo versus cor & interiora repellere. Unde si cui nimis diu in ejusmodi graviore atmosphæra morandum sit, vasa nimis constringentur, densabuntur inde humores & obstructionibus homo patebit atque inflammationibus. Diminuta autem aëris pressio mirum quantam concedit aëri interno liberandi se & evolvendi, hinc vasa distendendi copiam. Inde lassitudo, pulsus tarditas.

Quid damni ex subitis atmosphærae mutationibus oriri possit, facile patet, cum quivis status non sine noxa sit ad quandam vehementiam evectus, & tam diversi sint effectus statuum diverforum, & sane, quæ de morbis ex aëre ortis leguntur observationes, his potissimum debentur, & in iis anni tempestatibus plurimi morbi, in quibus variantes maxime tempestates.

Ventorum in corpus influxus ex eo potissimum respectu considerandus mihi videtur, quod præcipua sint machina ad aërem sic vel aliter afficiendum. Sed illisu quoque vehementem ventum nocere posse, imbecillis præcipue, facile patet, cum ex aliqua parte tollat æqualitatem illam, quæ indemnem nobis facit aëris externi pressionem. Id autem in genere est venti beneficium, quod tolerabilem magis faciat calorem aëris, dissipando enim vapores aëre ipso semper calidiores & puriorem hunc reddit & frigidiorum, & si vel id tantum perpendas, hominis calorem internum semper majorem esse calore aëris externi, hinc proxime ambeunti Atmosphærae impertire de sui caloris mensura, facile patet, cur ventus hanc proximam atmosphæram dissipando recreare corpus possit & refrigerare, dum ansam præbeat calefaciendæ rursus subinde novæ atmosphærae.

Hæc

Hæc fere sunt, quæ ad satagendum materiæ meæ, de aëris variis vicissitudinibus, dum observandi copia mihi ipsi non fuerit, ingenuus fateor, ex aliis observatoribus supra adductis depromsi. Quum vero horum fuisset, ex professo de aëre scribere, et morbis inde oriundis, facilis nec injusta suspicio est, nimios illos esse potuisse in adscribendis aëri morbis, qui forsan innumerarum aliarum causarum confluxui remotam debent originem. Certe cum præcipuus aëris effectus in perspirationem sit, & alii effectus inde deductitii; patet in morbose dispositis, qui scrupulosiores esse debent circa hanc in regulari rythmo conservandam, majores esse posse aëris influxus, generatim autem tantos non esse, cum universi populi impune cutem oleo inungant, & parata sit natura ad compensandum alio modo hoc collatorium. Non nullum autem esse atmosphæræ in hominem influxum probat vel animi serenitas a cœli serenitate multifariam pendens, ad quam licet & idearum quædam associatio, cui affuescere quasi animus potest, facere possit, omnia tamen non facere brutorum analogia docet, ad aëris externi vicissitudines tam sensibilium, quæ quidem sensibilitas nec homini plane negata est, ad majorem etiam, si vellet homo, gradum evehenda. Quid in inveteratis externis ulceribus etc. sensuum aër producere possit, lippis & tonsoribus notum est, qui vero peculiaribus hac de re phænomena sciscit, ejus curiositati satisfaciet, BERRYATI Commentarius de *Utilitate Observationum barometricarum in praxi medica* (s). Sed & singularis nec tacendus aëris effectus debetur vasis corporis resorbentibus, per quæ materiæ morbosæ subinde non pauca pars corpori communicari potest.

§. 9.

(s) Memoires de Mathematique & Physique de l'Acad. Royale des Sciences à Paris, Tom. II. 1755. vid. *Comment. Lips.* Vol. VI. P. III. p. 530.

§. 9.

Modus se defendendi contra externas aëris injurias.

Nulla modo tam artificiale & tantis apparatusum ambagibus quærendum esse homini ab aëre externo præsidium, Barbari docent. In mitioribus climatibus impune nudus aëri obstitit homo incultus. Satis sub crudeliori cœlo a frigoris injuriis vindicat Venatorem barbarum pellis trucidato fero detracta. Speculunca vel taberna, structa ab oppositis sibi quibusdam arborum ramis rosarum licet non decoratum amœnitate, sufficiens tamen erit ad evitandum solis calorem Jovisque frigus asylum.

Licet a Barbaris ad, excultas dicam an effeminatas? climatis nostri gentes legitima non detur consequentia, id saltem nos docebunt summa consuetudini jura esse in toleranda magis vel minus impune aëris violentia. Prudentis ergo erit, paulatim, si insuetus sit, magis magisque se aëris injuriis exponere, prudentis Educatoris a teneris alumnum a qualiscunque aëris usu non excludere, ne incommoda patiatur adultus, quæ non passurus erat, si a teneris fuisset assuefactus.

Sed cum hujus loci non sit, specialia de amictus, quo nempe respectu contra externi aëris injurias propugnaculum est, de habitaculorum optimo instituto differere, præter pauca axiomata in diæteticiis non inardua nil hujus paragraphi brevitati addere mens est:

Ad imbecillos tantum maximopere restringenda circa aëris externi injurias cautela. Ii præcipue a subitis aëris mutationibus caveant, caveant a frigore excessivo, ab apri-cationibus etc.

Major

Major fere cautio necessaria in Convalescentibus, præfertim a febre intermittente diuturna.

Nil magis corpori inimicum, quam refrigerium partiale in parte insueta.

Æstate crebrius & majore cum nōxa fit refrigerium, quam hyeme, in noctibus præcipue frigidiusculis dies excessive calidos excipientibus.

Non tanta quidem in corpore sano incommoda tertæ transpirationis a frigore recessio, ac infallibili calculo medici calculantes demonstratum volunt, repetita tamen sæpius levis menda morbose corpus disponere potest.

Qui vestes pro temporum anni ratione mutant, magna sibi sæpius detrimenta inducunt, si nimis incauti calidiores amictus cum levioribus permutent.

§. 10.

De Aëris circa Ægros moderamine.

Quanti sit momenti Aëris circa ægros moderamen, fatis illustratur exemplo productorum toties, per solum vulgi præjudicium, ægri nimis calide fovendi, exanthematum non necessariorum. In putridæ profæpiæ morbis, quantum ad augendam succorum animalium putrescentiam conferre potest aër nimis calidus conclavis clausi, quantum inhibere idem liberior subinde renovatus?

Per se igitur patet, nec a recentissimis demum temporibus medicis receptum est, iis, in quibus fieri potest, ægrotantibus liberiores aëris usum præcipere, & eventus docet, facilius

E

emer-

emergere, qui in evitando aëre minus scrupulosi sunt, quam qui scrupulosiores. Inoculatoribus solenne est, Inoculatis quotidianam sub Divo ambulationem præscribere. Sed cum lecto affixi sint ægrotorum plurimi, novæ medelæ inveniendæ ad compensandum hoc, quo carere debent, beneficium.

Misera pauperum fors id infortunii sæpe secum fert, quod dum ægrotant, conclavibus inclusi sint nimis angustis, liberiori aëri non facile patentibus & facile implendis insufficientibus ægrotorum ipiorum & contubernaliū incommodis exhalationibus; ex qua forsan causa explicabile, quod, licet intaminata Magnatum delictis, gravius tamen sæpe & malignius decumbat plebecula. In nosocomiis ad simile malum evitando Ventilatores & ejusmodi remedia invenit vigil in hominum salutem Ingenioforum solertia, & in quocunque casu id saltem semper instituendum, ut per fenestrarum januarumque apertionem aëris fiat renovatio. Generatim autem id tenendum de aëris moderamine, quod neque clausus esse debeat, neque vicissim æger per oppositum aëris sibi occurrentis torrentem offendatur, quæ quidem res in exanthematibus tum necessariis, tum non necessariis magni est momenti.

De Aëris calore vel frigore non ita generatim statuendum. Multum sane interest attendere ad pristinam ægri consuetudinem. Qui sanus a leviori frigidiusculi aëris contactu diarrhoëam sibi contrahit, caute sane tractandus in morbo, in quo exanthemata vis fovere, vel promovere diaphoresin. Sed summe exacto, & scrupulosius ad thermometra composito caloris moderamine paucissimis, si quando, casibus opus erit. Facilius quoque concedendus sæpe esset ægrotantis mollitiei major caloris gradus, nisi ad eum obtinendum enervetur aër & includatur. Frigidum certe aërem efficaciter roborare persuasissimum habeo, & per vestimen-

mentorū præsīdia se ab eo vindicare ægrum, quam evitare satius semper duco.

Corrigendi suffimigiis variis balsamicis corruptum in ægri vel plurium potius ægrorum contubernalium conclavi aërem, consilia minime spernenda sunt, si vel solam perpendas ignis ad aërem depurandum experimentis comprobata efficacia. Pavimentum lectumque aceto vel similibus conspergere, ut adversa putredini atmosphæra ægro concilietur, non sine fructu erit, & in morbo putridis exhalationibus opportuno non temere negligendum, licet auxilium sit saltem succedaneum. Similis de conclavibus exhalationibus vegetabilium implendis sententia, ita tamen, ut hic a narcoticis caveatur odoribus.

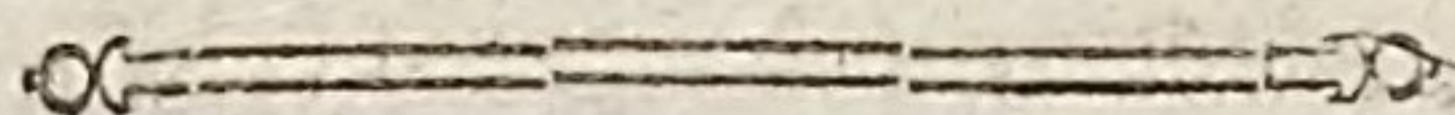
Operæ pretium est, verbo saltem tangere experimenta circa varias aëris factitii species instituta. Dantur inter has, quarum atmosphæra mirum quantum vitæ animali est proficua, putredini adversa. Circa has (ut & circa aëris fixi internum usum, non satis pro rei dignitate excussum) esset forsan, quod studiosius inquirant Naturæ Observatores, quid, quantum & quomodo conferre possint ad levandam hominum miseriam. Hactenus instituta experimenta spem ulterioris progressus nobis quidem minime præcidunt, neque tamen ejusmodi sunt, ut multa hucusque de iis commoda deprædicare liceat.

CAP. III.

DE MOTU ET QUIETE.

§. II.

Motus Necessitas.

Ad eruendam ex physiologicis principiis ineluctabilem motus necessitatem juvabit summum, quod motus muscularis ad promovendum sanguinis circulum habet, momentum paucis exponere. Quem latet, quantum ad hunc conferat jugis ad cor sanguinis venosi reditus? sed quid præter motum muscularem præcipuum est hujus sustendandi adminiculum; cum venæ non gaudeant propria vi propulsiva, qua ratione facilius stases oriri poterunt, quam si muscularis vis languet, utpote unica fere illi compensandæ destinata? Quis nescit, quanti sit momenti jugis in abdomine sanguinis venosi circuitus, sed si hic non adjuvetur a motu musculari, quid quæso adjuvet? cum propria his venis vis propellens æque desit ac reliquis, cum desint præterea vires ad cor determinantes, valvulæ: cum impedimento sit directio reliquis contraria, & quæ sexcentæ sunt causæ circuitus per abdomen difficilioris. Quantum respiratio ad promovendum tum sanguinis, tum reliquorum humorum circulum faciat non est, quod hic exponam, sed nec facile quem latebit, quantum motus muscularis faciat ad hanc in jugi vigore conservandam.

Strictim addendum, quid circa motus necessitatem doceat euphoria. Primum igitur quotidianis motibus assueti perpetuos percipient fructus salutaris hujus consuetudinis & ad corporis & ad animi functiones redundantes; non facile tristem rusticulam invenies vel equitem hypochondriacum. Qui varium vitæ genus vivunt, modo quiescunt, modo se exercent, vegetiores & animo & corpore post motus tempus erunt, quam post quietis. Qui denique sedentaria vita mulctantur vel ipsi se mulctant, si contra consuetudinem motu gaudent vel intempestivo, quin & excessivo, lætos tamen semper inde fructus percipient, cum (prægresso forsan ob infuetudinem languore momentaneo) incolumitatis insolitum quendam sensum experiantur, cum infallibili mentis exhilaratione.

Supereſt, ut aliquot e contrario morborum species afferam, quibus mulctatos experientia demonstrat eos, qui motus beneficio abſtinent. Et digestricium virium languor iis enascitur, qui ſedentariæ vitæ nimis indulgent, & veri inde oriuntur infarctus vaſorum abdominalium, cum ſexcentis malorum horum funestis comitibus. Obesitatem & bilis vappidæ ſequelas, plethoram & diſpoſitionem ad apoplexiam inde oriri poſſe, luculenter a priori eluceſcit, & ortorum inde innumera exempla quotidiana experientia ſuppeditat. Ultro autem patet, quo graviora fuerint vel leviora circa motum delicta, quo magis vel minus cætera regiminis momenta contulerint ad mala augenda, ex motus defectu orta, eo & graviores eſſe vel leviores mulctas, & orta inde mala magis vel minus eſſe reparabilia.

Gravius autem & notabilius delicta ferre, qui ſtrenuiori motus regimini antea adſtricti nunc ad ignaviam ſe inclinant, non eſt, quod mireris, cum ipſa motum deſideret corporis ſtructura, nec impune mutetur conſuetudo qualiscunque. Inde querelæ militum veteranorum, qui dum jam non ut antea tam

strenuis adstricti vivant laboribus, pejus inde habent, licet & caveant sibi a patratis antea excessibus. Memorabile mulctati post resignatum cursum tabellarii exemplum relationi æstimatissimi, quem non potui non eo, quo par est, quo soleo Venerantiæ cultu in medium proferre, Professoris mei Dn. D. CONSBRUCH debeo, qui eum, dum quietum magis sibi elegit vitæ genus, incidere vidit in dirum & brevi letalem hydropem, cum antea fuisset sanissimus.

§. 12.

Quali motu egeat corpus.

Cur motu egeat corpus, facile patet, quali egeat dispiendum. Erit autem talis, qualis sufficiat ad corpus in muneribus suis obeundis adjuvandum. Non uni omnes regulæ sunt adstringendi, sed id generatim verum erit, æque supervacuum esse motum athleticum, ac noxia est ignavia. Consuetudini licet non tanta hic ac alibi, cum motus sit promiscue necessarius, aliqua tamen jura sunt, & regimen motus & quietis semper pro constitutionis corporis & nutritionis ratione, ut & vice versa, instituendum.

Excessivi illi & athletici motus non conveniunt cuivis promiscue, & cum sua cuivis corporis humani provinciæ distributa sit virium quantitas, facile patet, non optime consulere corpori suo animato, ANIMATO inquam, qui plurimam partem ad corroborandos tantum musculos abripiunt. *Milones certe rarissime sunt Homeri.* Ad impune saltem ferendum hujusmodi motum assuetudo a teneris requiritur, & totius reliqui regiminis ad id momenti accommodatio. Sed hujusmodi Athletæ non multos certe invenient Imitatores; qui autem forsan luberent,

rent, magis vel minus premere eorum vestigia, viderint antea, qualia illis prognostica vaticinatus sit HIPPOCRATES (t).

Sed sat dictum contra nimium motum, cum parum in eo extremo peccetur; superest ut in eorum solatium aliquid proferam, qui immolare debent publicis commodis temporis sui non exiguam partem motibus faciundis alias destinatam. Modo non nullus motus sit, modo tempestivus, modo reliquum, quod in potestate habent, regimen ita moderentur, ut profusioris motus necessitatem sibi non contrahant, parcus sed exquisitus motus copiosioris sed minus tempestivi locum egregie tenebit.

Cum qualiscunque motus finis sit, per musculorum actionem secretorum humorum circulum adjuvare, is optimus erit motus, qui tutissime id præstat & sine omnibus ambagibus. Maxime igitur naturalis motus incolumi homini erit amicissimus. Erit autem talis deambulatio. Mirum, quanta vis muscularis ad ambulandum requiritur, sine tamen illius musculi præternaturali distorsione. Qui infarctus habent discutiendos efficacius in equitatione remedium invenient, quibus denique major motus faciundi necessitas est, quam facultas, iis vectio in rheda succedaneum qualecunque remedium suppeditabit.

Hæc de modis motus faciundi ordinariis, quibus si sufficienter, si cum aliquo, neque tamen nimis scrupulose exquisito ordine quis assuescat, non facile carebit beneficiis exinde redundaturis. Cum autem assuetus subinde vividiori stimulo egeat, cum varietas delectet, cum curæ esse debeat, ne per-tæsi fiamus, tanti, ac motus est, ad conservandam sanitatem beneficii, cum in innumeris vasculorum labyrinthis hinc inde
stasis

(t) Aphor. 3. Sect. 1.

stasis latere possit, si non discutiatur nocitura: habes cur laudes iis occinas, qui varias lusus species invenerunt, quibus diversæ musculorum actiones diverso & modo & intentionis gradu ciuntur. Inde variorum lusus generum, armorum lusus, saltationis, variorum conorum ludorum &c. fructus elucescunt.

Cum & insignes sint respirationis partes ad promovendum sanguinis circulum, cum pulmonum actio faciat ad ipsam bonam ciborum digestionem, solenne fuit jam Antiquissimis Medicis præcepta dare circa claram lectionem ad pulmones exercendos. Quæ quidem non incongrua esse, euphoria testatur, qualemcunque intensiorem pulmonis motum insequens, modo non sit excessivus, modo non nimis frequens, qui graviora, præsertim in imbecillis, mala, quam tempestivus commoda excitabit. Hinc & secundarius animi serenitatis fructus ex risu explicandus, ideo homo multum ridens, cæteris paribus, & animo sanus erit & corpore.

Pauca hic addam de quibusdam conditionibus ad majorem vel minorem motus opportunitatem facientibus. Tempus quod attinet motibus faciendis destinatum, optimum erit inter epulas medium, pro anni temporum ratione vel matutinum vel vespertinum, minus commodum immediate ante epulas, si motus præsertim largior fuerit, cum inæstuatus ciborum emolumenta minus commoda habeat; maxime autem intempestivum statim post epulas. Quod quidem assertum vindicat: brutorum analogia post pascua quiescentium: principia a priori, cum ea virium nervosarum pars, quæ digerendis cibis destinanda fuisset ad motus faciendos rapitur, & respiratio etiam, dum impeditur per repletum ventriculum musculorum abdominalium actio, & interceptus sit etiam liberior diaphragmatis descensus, intempestive fane citatur; evidentissimum autem argumentum præbent incommoda iis oborta, quibus solennes sunt ejusmodi excessus, licet consuetudo damnosum etiam institutum magis impune

pune ferre doceat. Sed & intempestivus motus fatior quam nullus.

Quod terminum motus faciendi attinet, a levi fudoris initio vel incipiente lassitudine, ni fallor, vulgo desumitur, nec sic quidem male; sed hic consuetudo & euphoria consulenda nec scrupuloso regimini quis adstringendus. Modus autem & faciendi motus attendendus: societas, loca invisa, mentis detentio in doctis vel tristibus & s. omnia ex lassitudine incommoda efficere possunt, sine ullo alias ex motu redundaturo beneficio; cum e contrario animi distractio, amicum cum amico colloquium, deliciæ ex naturæ amœnitate mirum quantum augere possunt motus emolumenta.

§. 13.

Varii corporis situs.

Erectum homini situm præ omnibus aliis animalibus proprium esse, neque magni ROUSSEAU neque MOSCATI ratiunculæ evertere poterunt; sed ideo non sequitur, quod nimia in hoc situ perseverantia noxarum plena non esse possit; quies enim est laboriosa, pendula sunt per hunc situm viscera abdominalia, & mirum quantum impeditur reditus sanguinis ex artubus inferioribus, & lassitudo stare diuturnum insequens, major fere, quam post exercitia, facile probat, non factum esse hominem pro perseverando diutius in hoc statu.

Magis autem infestus est hic situs, si cum nimia rigiditate conjunctus sit, vel præternaturali quadam membrorum distortionem. Dicant militum sanitati præfecti medici, quid per militarem membrorum directionem cum armorum immobili apprehensione nimis diu protractam in dispositis præsertim ad hecticam corporibus mali evenisse viderint. Diætetici igitur est,

in omnibus corporis sitibus multifariam præcipere, cum omnis violentiæ absentia, varietatem.

Sedentarius situs, præsertim pronus, ut v. c. in myopibus, corpore, maxime inimicus est corpori humano. Coarctata per hunc situm intestina justam rapiunt motui peristaltico opportunitatem, difficilior redditur sanguinis per abdomen circuitus, stases, affluxus humorum, plethora partialis cum innumeris horum sequelis accedere possunt. Facile probant, qui in hac vita exercenda nimii sunt, vel esse debent, non esse factam pro incolumi servanda hominis sanitate. Licet enim ut v. c. in literarum cupidis non una saltem causa sese exseruerit ad funestum effectum producendum, sed innumerarum forsitan aliarum causarum confluxus esse possit, est tamen, quod singula, quæ nocere posse indubitanter videmus, figillatim proferamus, ut appareant obscurioris Totius partes hinc inde distinctiores.

Hæc de sitibus corporis ordinariis, nullam molestiam facientibus, nisi per excessivam perseverantiam. De præternaturalibus jam generatim dictum, proscribendos esse omnes, qui qualemcumque inducant membro alicui violentiam. Id speciatim etiam ad genuflexiones applicari poterit, cum is situs minime conciliabilis sit cum facili sanguinis circulo, cum & in abdomine incommodum viscerum situm efficiat, & lipothymix subinde iis pueris oboriantur, quos plagosi Orbilii hujusmodi poena plectunt paulo excessiva.

Sanorum in lecto decubitus Instinctui fere soli relinquendus & consuetudini, quæ & perinde facit, in quonam latere fiat; alternatio plerumque in sanis obtinet. Dorso incumbere pro situ habetur minus salutari, cum varia per hunc situm in abdomine ligamenta, non eo, quem natura intendit modo, tendantur, & insequantur etiam graviora insomnia. Quisquis autem

tem sit, altior debet esse capitis, quam reliqui corporis situs, ne mora sanguini ex capite reduci fiat, (arduum in plethoricis & ad apoplexiam dispositis momentum,) altior trunci, quam pedum. Quis autem particularis capitis situs sit perinde est ratione liberioris muci effluxus, cum ea sit per naturæ providentiam sinuum mucosorum ad se relatio, ut, quisquis capitis situs sit, unus vel alter liberiores habeat effluxum.

Ægrorum decubitus semioticum potius, quam diætetikum momentum est, cum morbus sit ut plurimum, non medicus, qui præcipiat; id saltem tangendum, non tam timendam esse, ortam illam ex longiori decubitu ad inferiores & posteriores partes exulcerationem, (das Durchliegen) cum ut plurimum salutare naturæ molimen sit, plus fructus quam molestiæ exhibiturum, licet negandum non sit, frictionem harum partium a longiori decubitu occasionalis causæ instar agere, metastases ad hæc loca allicientis.

§. 14.

De motu ægrorum.

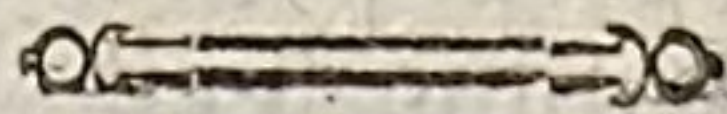
Nimius fane esset, qui tantum, quantum gymnastici inter Veteres Medici, momentum ægrorum motui tribueret: non intempestivo motu vires eæ ægris rapiendæ sunt, quibus ad debellandum morbum opus habent, nec nimis scrupulosa ignavia præcipienda.

Dantur utique morbi, in quibus tot virium muscularium ægro relictum est, ut moderato motui impendi pars possit. Febriles omni motu interdiceret, variolis bonæ notæ, insitis præcipue laborantibus id beneficii negare, æque crudele ac insanum esset. Hypochondriaco malo vel magno gradu affectis summum sæpe remedium in motu est, cachecticos omnis generis motus efficacius quandoque, quam Martialium usus roborabit.

Dantur vicissim morbi, in quibus absoluta est ob vis vitalis defectum motus impossibilitas. Cum vero motus muscularis ad expediendum sanguinis circulum necessitas perspecta fuerit summis Viris, succedanea auxilia quærebant, invenisse rati in variis corporis frictionibus. Quas quidem non sine fructu esse facile credo, eum tamen, quem Boërhaaviana schola vult, quæ in omnibus morbis, ceu herculeum deprædicat medicamentum, fructum præstare, nemo erit, qui mihi persuadeat. Sed varius etiam datur morborum census, in quibus omnis motus ægris interdicens, ne ipsa horum natura exasperetur; sic in hæmorrhagiis uteri validioribus, vomitu cruento, hæmoptysi, sic phthisicis consummatis, in statu cordis & vasorum magnorum aneurysmatico scrupulosa requies præcipienda, & vel multa & alta fermocinatio est interdicens.

Quidquid autem sit, id generatim de motu ægrorum dictum sit. In acutis, brevi ad mortem vel salutem properantibus morbis, motus beneficio tantisper carere debebunt ægri, in chronicis autem & in statu metasyncritico eo satius est remedium, modo prudenter instituat.

Cautelæ utique in imbecillis multo plures, ac sanis instituendæ. Tabit egregie vel sola digestionis labe peccantibus motus temerarius ad roborandam per ipsas vires musculares digestricem machinam, potens erit ad inchoantes infarctus tollendos, & thoracis incommoda levanda remedium motus, & pulmonis affectis non inidoneum erit tempestivo & moderato motu sanguinis com meatum per pulmones allevare, sed his omnibus & tempus & terminus & conditiones motuum faciendorum sollicitè eligenda; juvabit ut plurimum abruptus motus, sed eo crebrius institutus.

CAP. IV.

DE ANIMI PATHEMATIBUS.

Quid intermedium illud Ens sit, simplex cum composito nectens, corpus cum non corporeo, qua ratione fieri possit, & quomodo actu contingat, ut commercium animus cum corpore alat, hujus jam nunc loci non est disquirere. Sufficiat mihi paucis indigitare, quam arctum sit illud commercium, & ad tuendam sanitatem quædam inde deducere corollaria. Diætetica jam, dum Diætetici extiterunt, regula est, post epulas studiis non incumbendum esse, lucubrandum non post cœnam, sed post concoctionem. Cephalalgia mulctantur meditabundi, vel aliorum excessuum immunes, & depravatâ digestionem. Sanissimi homines semper sunt maxime hilares, & commune nomen pro tristi & infarctibus mulctato abdominalibus. Cur ex tutissimis instantis morbi signis est morositas spontanea? Quoties desperabundam de æterna salute animam vomitorium efficacius erexit, quam theologica solatia? cur anxietas æquivocæ est significationis inter statum animi & corporis designandum? Die Helfte unsrer Vernunft, inquit Tristram Shandi, ist Sinn. Den Himmel selbst denken wir uns so oder so, nachdem wir gut oder schlecht verdauen. Quid hæc omnia si non arctissimum & vere sororium inter nobilem hominis partem & nobiliorem intercedere vinculum probant? Sed quid inde deducendum sit ad sanitatis præsidia ex animi statu petenda, agendum videbo.

§. 15.

De salutari pathematum influxu.

Ignavia, quam graves corpori multas imponat, supra expositum est. Corporis autem ignavia ab ignavo animi statu & vicissim pendet. Patet igitur & inde, quid faciant ad sanitatem tuendam animi pathemata. Cum autem status animi magis vel minus activus plurimum ab arbitrio & consuetudine pendeat, primaria jam & prima circa animum occupandum diætetica regula inde per se elucet. Sed cum non quævis animi mutatio perinde salutaris sit, videndum, quales bonis gaudeant successibus.

Diverforum, quos in corpus edunt, animi pathematum effectuum, observatio non difficilis est cuius ad se aliosque attento. Generalia, sed vera & huc sufficientia HALLERUS (u) exposuit, ex quibus computatis colligimus, eas corpori salutare esse animi affectiones, quas Philosophi uno benevolorum nomine comprehendunt. Amorem igitur & lætitiā & spem præconari Diætetici æque est ac Theologi, præconium æque ex considerata organica hominis structura, ac ex philosophica Universi synopsis redundaturum.

Generatim autem verum est, sanissimos homines esse & maxime longævos, quibus vita fluit, vel nullis affectibus fortioribus turbata, vel iis saltem interpolata, qui ad benevolentiae genus pertinent, & si quid verum, saltem id verissimum, quod vir legendus, non laudandus, STERNE (v) profert de joci lætitiæ-

(u) Primæ Lineæ Physiologiæ. Cap. 17. §. 565.

(v) Ich bringe mein Leben in beständiger Bemühung zu, mich gegen die fränklichen Zufälle einer schlechten Gesundheit, und andre Uebel des Lebens

titiaeque ad apponendum vitae hujus fragmentis momentum efficacia. Evidens semper erit noxius morositatis in corpus influxus, sed semper ab evitationis impossibilitate petetur excusatiuncula. Aequorum autem judicium sit aestimare, quantum veritatis psychologicae lateat in illo Philosophi cujusdam effato, "æque parere hominis arbitrio morositatem, ac corpoream ignaviam, ignaviae enim genus esse, cui natura nostra nimis facile inhiet, cum tamen, modo viri simus, ad nos vel semel colligendos vigeat laboris successus & delectet agilitas." Et qui effatum hoc verum invenient a priori, confirmatumque per experientiam, auream sibi inde diætetica regulam carpant, in quovis obversante objecto majori aviditate ea arripiendi, per quæ lætitiæ novus cumulus accedere possit, & minus obstinate ea ruminandi, quæ adversa nobis objecit fortuna. Consuetudinem certe soli corpori imperare posse, animæ non item, gloriosum forsan pro anima thema foret, mihi autem prorsus improbabile. (w)

Sed & benevolas animi mutationes, si modum excedant, noxias, & evidenter noxias fieri observatur. Nimium gaudium occidisse non solitaria docuit experientia, ex amore quot non insaniverunt? Cum vero, si & incredibile videatur, aliter animum per consuetudinem affici posse, id tamen negari nequeat in affectuum moderamen quam plurimum posse, multus sane, qui

Lebens — mit Scherz — einzuzäunen. Denn ich bin fest überzeugt, daß es, so oft der Mensch lachelt, und um so viel mehr, wenn er lacht, dieses Fragment des Lebens um etwas vergrößert. Sterne in der Zueignungsschrift zu Trisram Chandis Leben und Meinungen.

(w) Lectu dignum est, quod de motivis ad animum exhilarandum ex quovis obvio objecto depromendis exposuit *Engel*, Philosoph für die Welt. I. Teil von der Bestimmung zum Tode. —

qui non per sua ipsius pathemata autochir velit evadere, in hoc momento esse debebit.

Cum autem omnes impressiones fortiora & magis permanentia in tenera ætate vestigia relinquant, habent cur toti in eo sint prudentes & philosophici Educatores, ut eo assuescant juvenem alumni animum, ut in obviis sibi objectis lætiora discat decerpere, ut habitum inducat lætiora objecta præ tristioribus arripiendi, eoque iis imbuatur animi affectibus, qui ad benevolentiae genus pertinent. Solliciti sint iidem in moderanda affectuum Alumni vehementia, quo facto non solum pro animi æquanimitate ac felicitate, sed & pro stabiliiori ejusdem sanitate firmiora ponent fundamenta.

§. 16.

De funesto pathematum influxu.

Dixi, quæ bona ex animo sibi constante & benevolo in corpus redundant; superest, ut & mala adducam ex opposita mentis constitutione oriunda. Iræ, mœstitiæ, metus, terroris &c. noxios in corpus influxus HALLERUS l. c. exposuit; liceat mihi, quæ de diversis eorum agendi modis sentiam, brevi exponere, ita tamen, ut nemo memet me in immensum animi pathematum oceanum immerfurum credat, cum mens sit, generalissima saltem proponere & exemplis hinc inde illustrare.

Subitaneas & evidentes in corpore noxas, dirosque morbos producere posse graviores animi concussiones quascunque, quis inficiabitur? Quot non icteri ab ira vehementi, quot paralyses (quandoque permanentes) a terrore ortæ sunt? Sic & jam superius attigi, benevolos quoque affectus, si improvise, si nimii sint, noxis stipatos esse posse notabilibus. Hæc mihi analogi quid habere videntur cum acutis morbis, aut brevi præterunt,
aut

aut brevi insigniter nocent; sic vehementi iræ succedere vomitus biliosus potest, & corporis æquilibrium restitui, terrorem magnum mors insequi, aut epilepsia.

Minus evidentiā, essentialia tamen & ad vim nervosam frangendam mirum quantum efficacia damna habent tranquillæ magis animi mutationes, sed ejus generis, ut per suam naturam conjunctæ sint cum ideis tædiosis, & diu continuentur, quin ipsa mora crescant. Repudiati amoris tædium, quin vel mœror de amicitia nullis nisibus aucupanda, is animi heteroclitus status, quem non alio melius quam germanico nomine *Die Verlegenheit* appellarem, & similia, si diu protrahantur, multo notabiliores in ipsis vitæ staminibus relinquent noxas, multo evidentiū vim nervosam frangent, & si ejusmodi corpus in morbum incidat, multo minus perfectis crisi- bus patebit, multo certius igitur ex his malum, quam ex fortioribus animi concussionibus, quarum sæpe numero vel lætæ esse possunt sequelæ, & quæ non alios fere effectus exserunt, quam excessivi corporis motus, intempestivos pro eo momento, sed cum eo majori euphoria inscutura.

Sed certissima in corpus mala, & maxime subitanea ex iis animi affectibus oriuntur, qui per se ad lentorum, si ita dicere licet, tædiosorum genus pertinent, sed subito ad magnum evehuntur vehementiæ gradum. Unicum loco omnium exemplum nostalgia præbebit, quanta sæpe is animi status mala conciliavit, quos morbos, sæpe internecinos? Hujusmodi affectus non melius, quam malignis morbis comparaverim, inevitabilem fere semper, citissimam sæpe, perniciem, sed subdolam afferentibus.

Non potest non varii successus esse malorum horum omnium medela. Graviores illæ animæ concussionēs, si feliciter

cadant, suam sibi ipsis medelam afferunt, & si quæ reliquæ sunt, tempus, invisi objecti absentia, sæpe animi saltem ad se reversio tollent. In lentis autem ex tædiosorum genere affectibus longe difficillima medela. Exoptati objecti possessio malum, sæpe indomabile, ex amore ægrotantibus quandoque sustulit. Corporea medicina tantum abest, ut animi statum perversum tollat, ut hic potius omnem medicinam, corporeis, quæ non adesse non poterunt, malis factam eludat. Si quæ cura, psychologica tentanda, per animi ad hilariora revulsionem, objectorum omnium, quæ tædiosam ideam movere possent, remotionem &c. & si hæc succedat, tum demum cura corpori facta succedet, prioremque stabiliet. Si quis autem eo animi statu laboret, ut nemini, quid patiatur, confiteri possit, & omnia sua secum mala portet, quales esse possunt modo dictæ *Verlegenheiten*, is nullo modo medicabilis, nisi per suam ipsius resipiscentiam. Ridebit forsan, quæ ejusmodi casus non expertus fuit, vel expertos vidit. Felix risor & invidendus!

Sed ne hic extra oleas vagari videar, strictim addam in iis animi statibus, in quibus tædiosus aliquis affectus subito ad magnam quandam evehatur vehementiam, raro multum medico licere, psychologo non multo plura, nisi confestim occasionem, & cum summa solertia, summaque prudentia arripiat, si retineamus vel id, quod evidentissimum censui, nostalgicæ exemplum. De illis animi affectibus, qui morbum corporis a corporea causa ortum insequuntur, hic sermonem non esse, ex eo facile patet, quod sublata morbosa causa & morbus tollatur & animi affectus, morbum ceu symptoma insecutus.

De insequentibus nimios affectus insaniis æque minus opportunum esset hic multa differere. Medici hic plerumque auxilii major est efficacia, quam philosophici, cum plerumque symptomaticæ sint ex malis corporeis animi statum perversum con-

comi-

comitantibus, & cum rarius, ac Vulgus perhibet, deuteropathicæ sint, multo sæpius curam admittent, modo prompta sit & mascula.

Quæ Educatores hinc trahere corollaria possint ultro patet, partim superius sunt indigitata. Arduum autem pro puellarum imprimis educatione momentum est, a librorum, in quibus omnia in extremis depicta sunt animi pathemata, eas arce-re lectione, dum confirmatæ per constitutam ætatem sint, quot enim non hysteriis ansam præbuisse fabularum romanensium præ-maturam lectionem experientia probavit?

§. 17.

An & quid in ægris efficiant animi pathemata.

Non poteris non evinci per effectus ab HALLERO notatos (cum ex innumerarum observationum maxime indubiis, maturo sane judicio, redundaverint effata *Halleriana*, cur Hunc præ cæteris attester, facilis patet ratio) quam arduum sit in ægro momentum ad ciendas vel tardandas excretiones tam effi-cax, animi pathematum influxus a Veteribus passim agnitus; & innumera, quæ ubique occurrunt, illustria exempla, nullum sane de asserti veritate dubium reiinquent.

Duplici autem hic respectu opus erit. Aut insignem partem vel omnia ad morbum constituendum animi pathemata contulerunt aut non contulerunt. Priori casu jam superius expositum, non posse succedere morbi medelam, nisi per psychologica auxilia animi perverso statui succurratur, quin si debilitatem digestricis machinæ aut inchoantes saltem infarctus per maxime exquisitam roborantium & resolventium penum tollere studeas, successus non respondebit, nisi & causam harum productricem tollere tibi contigerit, continuatæ enim causæ continuatus erit

effectus. Hinc v. c. in atrabilariis malum a mœrore domestico, vel ex publicis negotiis sibi contrahentibus melior succedet cura, si ad balnea mittes remota, per oblationem variorum & peregrinorum objectorum, per obliterationem pristinarum idearum, animo illudentium, quam si domi eadem, quin efficaciora remedia adhibueris. Si vero & ad morbum constituendum nihil contulerint animi pathemata, conferre tamen poterunt ad eum vel augendum vel frangendum. Hinc & in his morbis, licet non tanta, tamen aliqua ad illa attentio habenda.

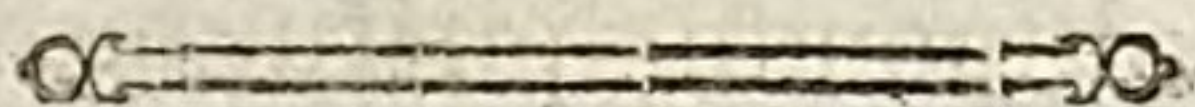
Omnibus igitur in morbis id tentandum, ut exhilaretur, vel distrahatur saltem ægri animus, & sensus ex morbi præsentia, quantum fieri potest obfuscetur. Gravius contagioso morbo decumbere meticulosos experientia confirmat, & levius emergere ex qualicunque morbo, qui majorem habent salutis confidentiam. Prudentis igitur medici semper est, dum non desperatae res sint, ægri spem fovere, & si ipse de bono morbi successu desperet, non protinus id ægro, non præparato, sed per ambages indicare. Pro ægris facti sunt ludi ad occupandam ratione neque corpori neque animo molesta, mentem, ac pellendum tædium. Prudens amicorum conversatio æque multa sæpe facit ad celerius recuperandam ægri sanitatem, in chronicis præcipue morbis, ac contraria ad tardandam.

Singulari etiam in maniacis tractandis prudentia opus, ut nec insidiosè maligni hi miseri fallant, cum magno ipsorum detrimento, nimis liberales nosocomos, nec vicissim per intempestivam Adstantium austeritatem in stuporem mania vertatur & hebetudinem nullo modo corrigibilem.

CAP. V.

DE SOMNO ET VIGILIA.

§. 18.

Somni necessitas.

Physiologorum facile princeps HALLERUS, dum ea omnia collegisset, quæ, in statu tum naturali tum a naturæ tramine devio, somno inducendo idonea sunt, invenit: non posse deum causam latere, nisi in difficiliore spirituum nerveorum per cerebrum motu. Qualiscunque autem in præternaturali statu hujus difficiliore motus causa sit, inferius rimanda, non erit secundum naturam, nisi simplex horum spirituum defectus. Eas igitur HALLERO duce conditiones delibare, quæ defectum hunc conciliare debent, præsentis jam instituti esse censeo; ut erui inde possit necessitas somni inelutabilis. (x).

Pone hominem vel maxime ignavum, qui toto fere die iners sedeat, quanta vel ad sedendum vis muscularis requiritur? Ad corpus enim in qualicunque situ vel quietum tenendum semper requiritur plurimum musculorum actio, aliorum antagonismus. Sed pone agiliorem, qui plures musculos voluntarios exercet, pone qui plurimos, qui velocissime, qui frequentissime,

(x) Trahendum huc Caput XVII. Prim. Lin. Physiol. a §. inde 577.

tissime, quanta non requiritur vis nervosa ad musculos in actionibus suis sustentandos, quanta (quid enim impedit verosimillimum hic pro vero assumere) quanta igitur spirituum nerveorum copia?

Interea & vitales omnes actiones succedunt, & eo alacrius succedunt, quo agilior homo fuerit in motu musculari peragendo. En nova dispendii spirituum nervosorum occasio.

Adde quid per multiplex sensuum satellitium, cum totus orbis perceptibilis homini vigili pateat, actionum nervosarum fiat, adde hominis naturam nunquam ad objecta quævis sibi obvia indifferentem, quid affectuum inde non oritur, quam latus campus virium nervosarum exserendarum? Et cum impossibile sit, per animalis fabricæ œconomiam, ut tanta, quanta consumitur spirituum nervosorum, elaboratissimi utpote secretorum liquidi, copia tam celeriter refarciatur, non potest non demum debilitas oriri inevitabilis, non possunt amplius pares esse vires nervosæ omnibus suis muneribus obeundis.

Satis inde patet, quod remedium requireretur, quo fieret, ut stante hominis incolumitate minus aboleatur virium nervosarum, plus pro portione refarciatur. Debebant autem actiones vitales non interrupto modo procedere, cum sine respiratione, sine cordis actione vita impossibilis sit, sed in motuum voluntariorum in sensuum satellitio requies esse poterat, stantibus horum sanis organis. Horum igitur actiones interrumpendas tantisper voluit Creator, ut eo alacriores posthac essent ad easdem renovandas, cum, in magnæ consumendorum spirituum nervosorum occasionis absentia, succederet tamen eorundem, ut reliquorum humorum, secretio.

Hæc igitur causa & necessitas somni. Patet autem & exinde proportionalis pro diversa hominis interdum agilitate somni

somni necessitas; patet, cur æstus insequatur ad somnum propensio &c. sed videamus, an & aliunde elucescere possit summa somni necessitas, egregia ex illo redundatura beneficia.

Non facile evidentiora pro somni necessitate argumenta proferes, quam, quæ & in animo & in corpore oritur post exactum vigiliarum solitum stadium, ad quietem propensionem, & incommoda nimias vigilias insequentia. Testatur experientia mirum quantum vires nervosas, præsertim digestrices, frangi, sanguini ardorem febrilem incuti, & omnes humores acrimoniam quandam inducere. Vigiliis porro nimias macor insequitur & animi morositas, quin benevolentissimo antea animo præditos totos quantos per vigilias nimias mutatos testatur ZIMMERMANN. (y) Et si ultra omnem modum trahuntur vigiliæ, quæ non insequuntur deliria, quæ non huc trahendæ de Anachoretis eorumque apparitionibus historiæ, qui inter alia vefana pietatis exercitia hoc minime impune tulerunt.

Qua autem ratione natura somni desiderium exprimat, per muscularis primo vis languorem, tum per sensuum ineptitudinem & meditandi impotentiam, & quis insensibilis sit a dormitionis initio ad somnum capiendum transitus, tam graphice, & vera dico, tam poëtice depinxit HALLERUS, ut eo prægresso simile quid tentare, perinde esset, ac si, ut cum Tristram Shandi loquar, nanus ipse afferret perticam ad capiendam de sui exilitate mensuram.

§. 19.

Somni terminus & sequelæ.

Somni necessitatem, tum ex physiologicis principiis, tum ex incommodis nimias vigilias insequentibus deducendam
ten-

(y) Von der Erfahrung, 4. Buch, 9. Kap.

tentavi. Cum vero teste HIPPOCRATE (z) somnus nimis protractus æque morbus sit ac vigiliæ exorbitantes, cum experientia testetur, omnes corporis humani partes minus agiles inde reddi, cum solidas inde partes laxari, fluidas lentescere observe-
mus, cum circulus sanguinis nimis diu stimulis careat, ideoque in iis præcipue partibus stagnet, in quibus secundum ordinari-
um naturæ tramitem circuitus lentior est, vel reditus difficilior, ut in capite, abdomine, cum per somnum longum nimis lan-
gueant secretiones, & inde molesta obesitas, cum impotentia muneribus animi obeundis, & status animi obliviosus, hebes stu-
pidusque beneficii hujus abusum insequi possent, & insequentes frequens testetur experientia: est sane, cur rimemur, quales somno limites sint, quod vigiliarum redeuntium statum tempus.

Ponamus igitur hominem perfectæ quiete defungentem. Nulla extus turbant objecta, sensus clausi mundi perceptibilis nullam persentiunt ideam, nulla animi pathemata, cum nullum ea proliciens objectum adsit, excitantur, abest omnis motus vo-
luntarius, quid ergo hos sensus quiescentes quid hunc motum ex-
citabit? Objecta externa exclusa sunt, ponantur ea omnia somno perfungendo aptissima; ab alia id causa expectandum, latente in ipsa ejus interiori œconomia. Multiplex scilicet abest confumen-
dorum spirituum nervosorum occasio, affectus, sensus, motus vo-
luntarii, & ea sola superest, quæ ad liberaliter refarciendam eo-
rum copiam facit, secretiones humorum animalium, his enim vigentibus viget & spirituum nervosorum secretio. Licet autem hæc non tam prompta sit in statu dormientium, quam vigili, suffi-
cit tamen, cum & respirationis & circuli sanguinis minor agilitas sit, ad copiosam eorum restitutionem, & cum somnum induxerit collapsus canaliculorum nerveorum a spirituum defecta ortus, hi ipsi jam distenduntur, & cessat somni causa, & effectus cessabit,
quum

(z) Aphor. 71. Sect. VII. & Aphor. 3. Sect. II.

quum primum vel externum objectum vel & vividior animæ re-
præsentatio qualiscunque stimuli loco agit.

Hic ergo naturalis somni terminus, neque interruptus
ad hoc usque momentum, neque ulterius per hominis ignaviam
protractus, semper resectum hominem sistet, & obeundis sensu-
um satellitiis, operibusque diurnis aptum, & vegetum satis ef-
ficiet, licet non ut vesperi febriliter quasi auctum sanguinis &
reliquorum humorum circulum.

Facile autem patet, limitem non in omnibus, neque æta-
tibus, neque temperamentis &c. ejusdem extensionis esse de-
bere. Et defuncti per antegressum diem labores majorem vel
minorem secum ferent somni necessitatem. Temperamenta ma-
gis vivida plus laboris, pathematum &c. sibi contrahent, pluri
igitur somno indigebunt. Ætates in adolescendo constitutæ non
ferre possunt citas excretiones, hæ igitur per longiorem som-
num tardandæ. Seniores, cum & in vigili statu tardiores sint
eorum secretiores, non habent, cur per longiorem somnum frena
illis inhibeant. Medium quendam terminum pro constituta vel
huic propiori ætate intra 6. vel 7. horas vulgo ponunt; consue-
tudo hinc inde 5. sufficientes faciet, nec ex somno 8. horarum
damnum assueto percipietur. Sed prudentis est, nulli tempori
se nimis rigoroſe adstringere, ne insuetudinis necessitas lædat.
Qui infarctibus mulctatur, aut dispositus est ad eos sibi concili-
andos, habet cur a longiori somno caveat, eodem jure, quo ad
motus faciendos attentior esse debet. Cur hyeme longiores som-
ni ferantur, ego externis potius, quæ disponunt objectis, quam
intrinsecæ corporis indigentix tribuerim, licet & ad hybernos
forſan morbos faciant. Sed hæc exemplorum loco.

Consuetudini ergo nec hic jus suum negandum, sed ca-
vendum in extremitatibus est. Propensissimi erunt ad somnum

H

tra-

trahendum summo gradu phlegmatici, sed iidem minime opus habent longiori somno ob tardiores vel in vigili statu humorum circulum. Hi igitur summo studio naturæ suæ vim inhibeant. Summe cholericæ maximeque vividi, qui ob muscutorum agilitatem, ob animi ad affectus ciendos inflammabilitatem longiori somno indigerent ad justam spirituum nervosorum copiam resarciendam, ob ipsum corporis animique vigorem minus idonei erunt somno capiendos, & quem capiunt, quum sæpissime per vivida insomnia interrumpantur, raro eum, quem sanus fructum largietur. Hi igitur scrupulose caveant sibi ab omnibus, quæ quietem turbare nocturnam possunt, cœna largiori, vespertino inebriantium potu, motibus animi & corporis vespertinis. Medio hominum statui affatim natura consuluit, cum eo gradu, quo magis vel minus cita sunt spirituum nervosorum dispendia, eodem gradu & magis vel minus vegetæ eorundem reparationes, sic impetuosius indemnem fecit a longiori somno abhorrescentiam Natura, ignavioribus nimiam ad trahendum illum propensionem.

§. 20.

Somnus præternaturalis.

Sub somni præternaturalis nomine comprehendo qualemcunque somni speciem a naturali declinantem, sive nimius sit, sive parvus interruptusve. Nimiam illam ad somnum propensionem, quæ in sola hominis ignavia causam habet, dixi summo studio superandam esse. Sed dantur aliæ causæ, quæ iusto protractionem somnum efficiunt, virium quippe prostratio a cuiusvis v. c. secreti humoris vel sanguinis vel feminis dispendio, quodsi somnus insequatur paulo largior, amicum corpori tali naturæ beneficium est, cui si, ut par est, indulgeatur, efficacius

us corpus inde reficietur, quam a qualicunque roborantium apparatu, vel confortantium, si Diis placet, farragine.

Similes effectus habere possunt medicamenta fortiter evacuantia, quæ si evacuatorio munere bene functa fuere, laudanda natura, quæ ad refarciendum detractum homini robur somnum inducit, ultra naturalis limites luxuriantem, unde egregie HIPPOCRATES (a), ut validissimum contra hypercatharsin, ab Elleboro metuendam, remedium somnum deprædicat.

Aliæ causæ, quæ somnum nimium, vel insolitam saltem (nam diversi dantur gradus) ad somnum propensionem efficiunt, redeunt vel ad ejusmodi, quæ a capite sanguinem derivant, pediluvia refrigerantia vel stimulantia, cephalalgicis vel ob partialem capitis plethoram somno orbis probabile remedium; vel ejusmodi, quæ dum congestionem sanguinis ad caput efficiant, cerebri compressioni ansum præbent, quæ classis ex sanorum diæta plane proscribenda; & nisi efficacissimum contineret demulcendis ægrorum miseriis opium, & ægris interdicenda esset. Superest & alia causa, quæ sanguinis a capite reditum moratur, quæ, nisi organica sit, ideoque immedicabilis, in obesitate fere latebit nec admittit nisi unicum sed id efficacissimum remedium, strenuos & animi & corporis labores.

De aliis causis sopores in malignis præcipue febribus inducentibus, nec alio modo, nisi per curam primitivo male adhibitam tollendis, hic locus non est differere. Addam strictim & per mechanicas causas, licet multo rarius ac vulgus perhibet, somnum induci præternaturalem posse non medicabilem, cum tollendis causis nemo par sit, quis enim sanabit calculos, osteogenias, fungos &c. in interioribus capitis penetralibus?

H 2

Super-

(a) Aphor. 15. Sect. IV.

Superest ut & de iis pauca dicam, quæ somno interrompendo vel plane tollendo paria sunt, nam & hæc ut plurimum gradu saltem differunt. Interrumpere quin tollere plane somnum potest vel sola a pristina consuetudine leviuscula aberratio, si lecto insolito incumbas, si tempore non statuto, si circa caloris moderamen mutatio adest &c. Cum vero consuetudo per consuetudinem vinci possit, & interruptum somnum ut plurimum languor per omnem posterum diem insequatur & munerum obendorum impotentia: Diætetici est præcipere, ne quis nimis rigoroso regimini assuescat, ut ne infuetudinis poenas luat sæpe inevitabilis. Sic prudentis est, non eadem semper hora lectum petere, eadem relinquere, ne coactum deferere hunc ordinem somnus vitet, vitet virium resectio.

Levia sunt, quæ interruptum vel sublatum leviuscula ejusmodi de causa somnum insequuntur incommoda, per unius sæpe noctis requiem refarcienda; sed graviores subesse causæ possunt somnum arcetes. Curæ graves, meditationes profundæ, quæ non obstant solum restaurando spirituum nervosorum defectui, sed & eam, quæ residua est vim nervosam frangunt; dolores corporis validi, qui somnum sæpe ad cienda usque deliria arcet; idæ prævalidæ, lascivæ &c. Hæc partim non tollenda, partim psychologice, partim medicis auxiliis parent, partim & per sola externa subsidia summoverti poterunt.

Sed prohibent vel interrumpunt sæpe somnum, quæ accelerant in dato tempore spirituum nervosorum secretionem. Hinc qui aromatibus nimis se condiunt, suæ adscribant culpæ, si somno destituantur, sed nec impune destituentur, si sæpius in idem vitium incurrant, cum a fani hominis diæta aliena sint ejusmodi stimulantia, & nimium robur semper insequatur nimius languor. Minus impune ferent, qui per suam ipsorum naturam fervidi, quam qui aculeis ad vivendum sunt stimulandi. Sed vicissim
ejus-

ejusmodi aromatica beneficii loco erunt iis, quibus insuetis vigilandi necessitas incumbit, non facile irriti.

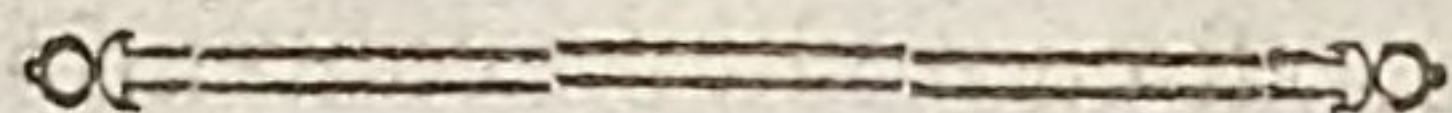
Alia interrumpendi somni causa, & generatim somni non sani signum sunt insomnia nimis vivida, voluntariarum quarundam actionum exercitia, loquelæ dormientium, ambulationes nocturnæ, quæ in morbis venturorum deliriorum fere prodromi sunt, in sano autem statu de nimis vivida phantasia testantur, & utique, si cum aliqua contentione fiant, detrahere poterunt de fructu ex somno sperando. Medela noctambulis quandoque per subitas alterationes facta: pro vividis autem insomniis non datur aut id unicum remedium, quod in abstinencia ab omnibus iis, quæ hominem, præsertim vespertino tempore exæstuarè possunt, fundatur.

Ægris sæpe somnus præripitur ob inevitabiles causæ morbosæ effectus, per ipsius tum morbosæ causæ sublationem restituendus, multos autem somnus fugit, non alia causa, nisi quod, per totum diem lecto affixi, motu priventur, priventur objectorum varietate, & ideo, indifferentes magis ad obversantes sibi solitas rerum scenas, priventur & animi pathematibus. Continget igitur illis, ut cum minor consumatur spirituum nervosorum copia, minus etiam eorundem resarciendorum desiderium natura exprimat. His si somnum inducere velis, poteris sæpe per diurnam ægroti occupationem, & ludis, amicorum colloquiis paulo ferioribus, leviori etiam, quantum fieri potest, corporis motu (viribus enim fracti leviuscula de causa lassantur) subinde etiam per remedium supra dictum, pediluvia, sanguinem a capite derivantia, collapsuique inde nerveorum canaliculorum faventia. Reliqua quæ de ægrorum somno, & faciliiori eorundem vel difficiliiori expergefactione dici possent, semiotici potius fori sunt, quam diætetici.

CAP. VI.

DE EXCRETIS ET RETENTIS.

Qui omnium hactenus expositorum momentorum, ad excretionem vel nimium fovendas vel vicissim arcendas, influxum fusim & pro rei dignitate exponendum susciperet, volumen scripturus esset sexcenties superans totius hujus Dissertationis moleculam. Sufficere igitur mihi debebit, paucos exemplorum flosculos carpere. Et primum cum excretionum conditio non possit non pendere a statu secretionum, secerni autem nil possit, nisi quod a prima coctione in secundam, a secunda in tertiam venerit: facile patet, ingestorum qualitatem, quantitatem & conditiones mirum quantum ad excretionum modum facere debere, cum mirifice ab his prima coctio pendeat. Quid potuum stimuli, copia ad humores magis vel minus diluendos, ideoque ad excretionem ciendas vel tardandas non conferre non possunt? Aër quantum habet imperium in cutis colatorium, quantum inspiratus in sanguificationem? Per motum circulus sanguinis fovetur, ideoque & secretiones vigent, & per ultro-neam consequentiam & excretionem. Animi pathemata quantum tyrannidem exercent in nervos secretionibus præfectos & excretionibus? Somni effectus in secretionum vel languorem vel vigorem vidimus, & ut secretiones vigent, ita sane & cæteris paribus excretionem. Sed quid jam de singulis excretionum modis diætetice monendum sit, agendum videbo.

§. II.

De nimis & intempestivis excretionibus.

Ad excernenda e corpore, quorum vel nimiae excretiones vel nimiae retentiones cum damnis junctae esse possunt, pertinent: perspiratio, urina, saliva & mucus, faeces, semen, menstrua, lochia, lac, & quidquid metastasium est ad cutem effluentium, de quibus omnibus, quae ad forum diætetikum pertinere videbuntur strictim proponam, sic quidem ut primum perpendam, quomodo nimia in his natura esse possit, juncturus postea damna ex nimia harum parsimonia oriunda.

De perspirationis nimia ubertate, vel quod idem est, de sudore visibili pauca sunt quae moneri diætetice possunt. Scitur perspirationem in sudorem mutari, quoties vel vehementiam quandam affecutus calor, vel validum corporis exercitium circulum ultra naturalem rythmum auxit; & per sudorem & majorem aquae copiam & alcalini volatilis particulas avolare, ab ipsa sanguinis crasi detritas, quae non per temperatam magis perspirationem. Sed nec validum ideo exercitium extimescendum nec tantopere æstus accusandus, languor quidem utrumque insequi, sed & particulae sanguini molestae ejici possunt, & multa sunt praeterea vel validioris exercitii beneficia. Nec igitur, si adest, sudor suppressendus, nec sine necessitate proliciendus est, & transpiratio non excedens, modo libera, semper amicior corporis naturae, quam validi sudores; exercitium igitur ad leve sudoris initium protractum, sed crebrius potius institutum, fatius est, quam minus frequens, post quod vero corpus sudoribus permadescit. Et cum per nimium sudorem & multae partes frugi ex sanguine avolare possent, habes, cur moneas convalescentem, ne nimis sudoribus indulgeat, refectionem post morbum sperandam mirum quantum morantibus. De ipsis ægro-

grorum, & phthysicorum præsertim sudoribus nimis, colliquativis, de sudoribus partialibus &c. hujus loci non est differere.

Aliud depurandi sanguinis colatorium urina est, quæ solidiores transmittit particulas, quam perspiratio. Pendet major minorve hujus colatorii ubertas a perspirationis conditione, a potuum copia & stimulo, ab ipsorum ciborum acredine, ab obicibus per animi pathemata injectis, & facilis est natura ad compensandum per hoc colatorium cutanearum excretionum defectum; sed & consuetudo hic jus suum exercet, & ad magis vel minus mingendum pro potuum conditione, quod nunquam probabile est, multum facere potest, ut & ad mingendi tempus plus minusve differendum. Hæc me ad urinæ incontinentiam ducunt, de qua aut hic aut nullibi locus est differere. Ea quidem si non organicam, quod quandoque contingit, ideoque immediabilem causam agnoscit, cujus ipse memorabile exemplum vidi (b) vel inexcusabili negligentiae adscribenda sit, laxitati organorum urinalium ut plurimum tribuenda erit, & tum in eam aliqua diætetice cautelæ poterunt circa potus raritatem & ciborum selectum præsertim vespertina, circa attentionem ad mingendi tempus interdiu, quantum fieri potest, differendum &c. pauca medicus per interna tum, tum externa roborantia vel similia, plurima ætas potest, cum totius corporis compage & hæc ipsa organa corroboratura.

Uberiorem muci salivæque excretionem quod attinet, firmum tenendum inter utramque discrimen. Qui ob indecoram consuetudinem nimis salivæ exspuitioni assuefcit, vel per fumi-
nico-

(b) Legendum id exstat in Dissertatione fasciculum observationum medicarum exhibente, quæ Præside Dn. Prof. D. CONSRUCH, 1777. publice defensa fuit in Academia Militar. Vide Observ. I. §. 5.

nicotianæ usum, nimium facit ejus dispendium, nunquam id faciet sine incommodis, experientia teste, ad digestionem redundaturis. Qui vero mucosi est temperamenti, & fumi nicotianæ haustu utitur ad inveterati muci vim ex bronchiis exantlandam, dum pulmones saltem satis firmos habeat huic exercitio sustinendo, nescio quid inde detrimenti capturus sit. De utraque generatim consuetudine nicotianæ vel fumum hauriendi, vel pulverem naribus attrahendi, hæc æqua mihi dictare speculatio videtur: Consuetudines esse a sexcentis sine necessitate usurpatas, facilis concedo, & largissime confiteor, fumi nicotianæ haustum pro exsuccis, si nimiam simul salivam exspuere afuescant, pro pulmonum labe adfectis, qui hos nimis exercent, pro languore digestionis laborantibus, qui salivam suam alterant, noxiam fieri consuetudinem, æque illis interdiciendam, (quantum consuetudo scilicet interdici potest) ac aliis indemnem per assuetudinem factam, iisque commendabilem, qui dum incommodum sentiunt bronchiale mucum, ad eum exonerandum hoc beneficio utuntur. Quid autem tanti incommodi faciat nicotianæ per nares attractio, ego, si medicam inexorabilis iudex inquiri conscientiam, nullo modo video. Non hic humoris ad sanitatem necessarii dispendium fit, nulla in qualicunque corporis functione turbatio, nisi quidem olfactus acumen frangi velis, sed mucus, qui aptus fuisset molestis coryzis procreandis accumulatus in sinibus mucosis elicitur, nec ad pulmones tantus fit illius decubitus; quæ res in dispositis ad tabem non inardui momenti est, qui exinde naturalem quasi fonticulum nanciscuntur ad proliciendos ex corpore sine ulla violentia molestos humores; quæ quidem omnia, si neutri parti indulgens perpendo, habeo, cur laudes huic consuetudini in mucosis, in morbose dispositis decantem, quæ & probantur per incommoda iis oborta, qui suppressuri hanc consuetudinem lippitudinibus, aurium defluxionibus, perpetua mucositate, torpore & hebetudine mulcantur;

I

video

video quoque, curæque ad munditiem corporis necessaria sit diætetica regula, in hujusmodi hominibus vespertino matutinoque saltem tempore, si non in totum assuescere velint, tabaco nares explodendas, ac quidem os eluendum, dentesque depurandos esse. Sed in quam plurimis hoc remedio opus non erit, nec id negabo, posse in quibusdam, præsertim insuetis, nicotianam cephalalgias momentaneas, & stuporis quid analogum producere, quæ autem mala consuetudo & nicotianæ selectus facile superabunt. Idiosyncrasia, præsertim hysteriarum, esse posse a nicotiana abhorrescentiam facile colligo, nec iis commendarem. Hæc de consuetudinibus circa nicotianæ usum sufficiant. Alias consuetudines salivam per masticatoria proliciendi, cum in sanis nulla ejus sit necessitas, nullum beneficium, certum autem damnum ex dispendio succi hujus saponacei, per se patet summe fugiendas, vel dentientibus saltem infantibus relinquendas esse, ad gingivas per id remedii emolliendas.

Fæcum vel nimia vel nimis cita excretio pendet a vitiis digestionis, cibis in legitimum chylum vertendis non satis idoneæ. Moderamen in alimentorum delectu & mensura, justum corporis exercitium, pathematum absentia, quæ frequentissimas in hac excretionem turbas pariunt, plura faciunt ad hanc in naturalem rythmum reducendam, quam medicamina. Sed & leviusculum sæpe per noctem refrigerium alvum citat, cujus incommodi vitandi non datur efficacius remedium, quam si de studio levius te tegas, ut assuetus huic mali fonti non amplius inde lædaris; sed nec scrupulosius tempus exonerandæ alvo destinandum, ne, ridiculum dictu sed verum, omissionis necessitas tenesmoden, quod sæpe fit, diarrhoeam inducat; nec mala inde extimescenda digestionis constitutio, si sæpius una vice id tributi per nycthemeri spatium naturæ solvendum sit, cum id idiosyncrasia esse possit, non statim præternaturale quid significans. Generatim autem diarrhoëæ ab indigestione vel alia levi
de

de causa ortæ non tam extimescendæ, quam habituales, ob statum corporis hypochondriacum vel per corporis exercitium non adæquatum vel per animi statum heteroclitum contractum, sese efferentes, quæ quidem cum corporis marcore & virium languore mirum quantum copulabuntur. Diarrhoëæ colliquativæ, alvi nescio ægro solutiones &c. momenta sunt potius semiotica.

Semen elaboratissimum esse ex sanguine humorem, & partem ejus ad eundem remittendam, & omnibus humoribus legitime imbuendis esse destinatam, ex principiis constat physiologicis; perspicua igitur sunt ex nimio ejus dispendio oritura damna ineluctabilia. De feminis ad legitimum Veneris usum consumptione, nec pulciora credo, nec veriora dici possunt, quam quæ concise CELSUS (c) exposuit. Historiæ autem malorum, & nimium feminarum abusum & feminis per manustuprationes extorsionem insecutorum tot prostant & tam horrifera, ut exhausta dicere possis medica saltem argumenta ab hoc scelere deterrentia. Qui exempla sciscit dirarum poenarum, quæ hujusmodi delicta sequuntur, terribilem neque tamen pro quorundam more exaggeratam historiam inveniet in BRENDÉLII Dissertatione de Tabe Dorsali. Pollutiones autem nocturnas ab hominis neque manustupratione, neque lasciva phantasia auctas tam extimescendas non esse, quam alias earum species facile patet, cum naturæ sese levantis a nimia feminis copia, quæ in castis bene nutritis neque pro portione exercitis oriri potest, sint molimina; nec eæ, quæ incommodum ad proliciendum hunc humorem facientem in lecto decubitum, vel nimium motum insequuntur, licet momentaneo mulctantes languore, tam perniciosæ sunt, ac habituales. In prono cæterum ad foedas hujusmodi destillationes corpore multum remedii esse poterit in diurno corporis motu multo, sed non vehementi, in victu refrigerante &

(c) De Medicina, Lib. I. Cap. I.

externis corroborantibus, præcipue autem in mentis ab hujusmodi cogitationibus vespertina potissimum abstinencia.

Menstruorum & copia & præcox eruptio, multum a diæta ad plethoram disponente, tum universalem, tum uteri partialem, & a climate pendent. In luxuriosis & lascivis feminis eodem mense utcunque impune bis repeti ZIMMERMANN perhibet (d). Varia autem etiam symptomata nervosa nimium fluxum menstruum insequentia notantur; quæ vero, an soli huic sanguinis dispendio, an vero potius altiori causæ, hanc ipsam excretionem turbanti, adscribenda sit, æqui videant æstimatores. Nimis autem excessivum, nimis diu protractum mensium fluxum ea omnia incommoda insequi posse, quæ quaecunque sanguinis dispendium, nemo mirabitur; sed cum tum jam, ut & in eo casu, ubi ob vitiatam sanguinis crasin nimius fluxus est, sed privus naturali consistentia, verus jam morbus adsit, therapeuticum auxilium requirens; ad nostrum non amplius forum pertinet. Minus detrimenti nimius mensium fluxus afferre observatur, qui tempus proxime antecedit, ubi plane cessaturus est, nisi plane omnem modum excesserit.

Lochiorum fluxus nimius non alia facile de causa, quam post partum in partu læsionem vel humorum ab interna causa qualicunque corruptionem orietur, ad nostrum igitur forum proprie non pertinet.

Lactis nimis copiose secernendi, tum & excernendi non aliam mihi causam fingere possum, quam si viribus & succis non ita abundans femina infantem lactet pluri pro virium matris ratione appetitu vigentem, & plus ideo ab illa alimenti exigentem, quam quidem commode parari potest, quæ quidem infatigabi-

(d) Von der Erfahrung 4. Buch, 10. Kap.

tiabilitas sequelas in matrem exferet atrophix analogas, nisi appetitui parvuli alio modo consulatur.

Non erit facile nimius fluxus metastasium ad cutem effluentium, nisi vel ob Chirurgi delicta, nimis irritantis vel simili modo peccantis vel ob ægri incuriam, quo quidem casu ulceris cutanei fluxus immodicus, easdem quas phthisis sequelas habebit. Quum autem contra chirurgastrorum ignorantiam hominumque negligentiam non dentur præcepta diætetica, pauca erunt, quæ de his defluxionibus huc trahi poterunt. Si ejusmodi fluxus a victu oriatur generatim nimis alibili, vel omnium jam humorum ad certum locum derivatio fiat, per se patet immutandi victus necessitas, & stimulum aliorum revellentem prudenter quandoque medicus addet.

§. 22.

De nimis parcis excretionibus.

Nimis parca perspiratio impeditum humorum per vascula minima cutanea transitum indicat; nimis diu igitur præclusus hic excretionum fons de coctionum minus firma incolumitate suspicionem movet. Sed per totam sæpe vitam idiosyncratica quædam hujus colatorii occlusio obtinere potest ob peculiarem cutis constitutionem, ut ejusmodi homines vel post validissima exercitia sudoribus non facile pateant, nullius in his quidem detrimenti, cum natura urinæ fluxum intendat eo liberaliorem. De retrogressionem autem transpirationis vel sudorum innumeræ querelæ aniles, sesquipedales morborum inde oriundorum vulgo catalogi habentur, de quibus omnibus ita statuere æquum mihi videtur. Si leviuscula de causa sudor retrocedat, leves mendas habebit, per urinæ copiosorem fluxum vel diarrhoëam aquosam facile a natura superabiles; si vero a graviore causa, animi hete-

roclito statu, corporis neglecto exercitio &c. turbetur hæc excretio: turbæ, quas hæ causæ & in nobilioribus secretionibus & excretionibus pariunt, magis extimescendæ, quam quidem eorum humorum in corpore retentiones. Sed gravius mulctant sudores partiales retropulsi, quam si æqualiter per totum corpus perspiratio impediatur, & si natura præsertim prona sit ad exonerandam se per partiales sudores v. c. pedum; horum retrogressio cum gravibus detrimentis conjuncta esse poterit, non quod tantillum humoris retropulsum sit, sed quod turbatus sit naturæ trames in expurgandis corporis quisquiliis. Id cæterum per se patet, & huic excretioni promovendæ per justum, neque tamen nimis rigorosum regimen, per corporis exercitia, munditiam, balnea inde &c. esse studendum.

Urinæ parciolem copiam a cutis colatorio magis patulo, a climate, a victus & motus conditione pendere constat, ideoque his in casibus innocuam esse. Consuetudini autem & jura in differendum mingendi tempus, & in ipsam mingendi parsimoniam esse supra dixi; quæ autem si tyrannice exerceat, quam noxia esse possint, facile ex naturæ fine, quem per urinæ colatorium intendit, & ex constitutarum urinæ partium consideratione elucescit, unde nec vero absimile, nec exaggeratum videri poterit HALLERI (e) effatum; huc loco omnium sufficiens.

” *Retenta, inquit, urina ad calculi generationem & podagram*
 ” *disponit, suppressa febres facit acres, in cerebrum refluit denique,*
 ” *idque inundat.*” In feminis cæterum parientibus immodica quandoque fit urinæ accumulatio, ad quam autem recipiendam cum sensim se vesica accommodet, & generatim feminea vesica majorem urinæ copiam capiat, non tanta fere damna parit.

Cum auctæ nimix muci copix id præcipuum incommodum sit, ut non in exterioribus saltem partibus, faucibus, naribus,

(e) Prim. Lin. Physiol. Cap. XXVI. §. 796.

bus, sed in interioribus etiam molestus sit decubitus, *uti enim fauces valent, ita*, teste HIPPOCRATE, *reliquum corpus*, patet, eo molestiorem esse debere decubitum muci ad interiora, quo magis impeditus sit ejus ad exteriora effluxus. Huic ergo per subsidia §o superiori adducta subveniendum, quibus etiam leviora mala, cephalalgiae, hebetudines &c. quæ ex muci retentione oriri poterunt, superabuntur. Saliva non facile cum damno retinebitur, cum extra edendi tempus nulla, in hoc autem mechanica sit ejus proliciendæ necessitas, nisi morbosos status, & eum forsan casum excipias, ubi in metuenda contagii infectione noxiam volunt salivæ deglutitionem.

Fæcum retentio vel nimis dura consistentia a ciborum sinistro selectu, potus inopia, motus defectu, tristitia &c. generatim autem ut plurimum ab omnibus pendet, quæ impedimento sunt, quo minus bilis efficax in intestina effluat, ceu potentissimus ad motum peristalticum sollicitandum stimulus. Damna inde eximia esse, quis non videt? cum immediate vitiata sit prima coctio, omnes reliquas vitiatura. Diutius autem protractam alvi constipationem, quæ non comitantur subito symptomata, ob stimulum scybalorum vel mechanicum, vasa abdominalia prementem, & dum fluxum sanguinis per abdomen liberiores intercipit, & sanguinis a capite reditum morantem, unde cephalalgiae, ophthalmiae &c. stipare hoc incommodum poterunt; quæ non insequuntur damna permanentia ex abdomine ad infarctus disposito & hæmorrhoidas, ob causam, & hanc alvi constipationem producentem, communem. Sed & hic quandoque inveterata idiosyncrasia exceptionem facit. Medela huic malo adhibenda ad se attento facile patet, cognita nempe productrice causa; sæpe autem malum inveteratum medicum requirit auxilium, diuturnæ sæpe moræ est, quin insanabile.

A feminis retentione mala utique rarissima. Cum enim residua feminis pars ad sanguinem revehatur cum magno secretionum emolumento, & cum ipsa sibi natura per castas pollutiones subveniat, si forte nimia copia accumuletur: paucissimi certe casus erunt, ut eo ex fonte evidentia mala sint metuenda; non tamen nullos esse volunt, qui ex nimia castitate in corporibus bene nutritis nec pro portione exercitis notabilia incommoda ad insaniam usque observata perhibent. Quæ in his, si qua existunt, casibus & diætetice & moraliter optima medela sit, per se patet.

Scitur & climati esse adscribendum parcum mensium fluxum, cum in frigidioribus climatibus parciores, in frigidissimis nulli sint, & in obesis, cæteris paribus, parciorum fluxum esse, quia minus plethoricæ sint, & plus sucorum in solidis partibus consumatur, quam in fluidis, secundum illud CELSI (f): *tenuioribus magis sanguis, plenioribus magis caro abundat* sine alio, quam quod generatim obesitatem insequi potest, damno; sed & alias causas sequitur mensium parsimonia & retentio. Bene quidem adhuc vel de iis agitur, quæ ob nimium vasorum uterinorum tonum ad retentionem vel parcam defluxionem dispositæ sunt, licet enim omnia experiri possint mala a plethora oriunda, faciliorem tamen admittunt medelam, per topicam inprimis partium laxationem. Nec multo pejus, quæ ob nimiam structuræ laxitatem minus emittendo huic sanguini idoneæ sunt (modo non habitualis hæc laxitas & altioribus causis nervosis adscribenda sit) nam roborantis regiminis præsertim externi hic miri sunt effectus, & exempla dantur prolektorum in balneo frigido menstruorum. Sed gravissimæ parcorum menstruorum causæ animi pathemata sunt, inde

(f) Lib. II. Cap. 10.

inde tot mala, quæ insecuta leguntur horum retentionem, corporis ignavia, mentis morositas cum aliis primarum viarum nervosisque symptomatibus, quorum aliqua quidem, ut immediati retenti nimii in corpore sanguinis effectus considerari possunt, alia a nervorum impatientia ad stimulum, quem humor efficit retrocedens, qui extra corpus pellendus, & quod memorabile est, ratione sensilitatis nervorum periodice pellendus fuisset, explicanda sunt; sed maxima, credo, pars in effectibus ponenda, quos altiores hæ causæ in omnem generatim secretionum œconomiam exferunt. Naturalem sæpe mensium defectum viis extraordinariis natura supplet, & salutari quidem consilio, si satis facili ter, satis copiose, nec per incommoda loca, ut in hæmoptysi, onere se suo levet, dum ars ipsi subveniat, modo subveniendum sit.

Parcum lochiorum fluxum multæ femi næ, quibus solenne est, menstrua parca alere, indemniorem patiuntur. In aliis autem, five nimius languor, five spasmus in causa retentionis sit, & qualiscunque hujus spasmi causa, varia, quæ insequuntur, mala observantur, purpuræ inter alia & alii putridæ prolapix morbi. Graviora etiam nervosa & permanentia damna eam lochiorum retrogressionem sequuntur, quæ subitanea est, five per animi pathemata, five per alia diætetica delicta producatur, quæ autem omnia medicum potius poscunt auxilium, per diæteticum saltem sustentandum.

Multa & notabilia a lacte retento mala, scirrhosis glandularum mammalium tumoribus, quin ipsis successu temporis cancris originem datura, ne dicam de subitaneis incommodis, quæ a nervorum impatientia exsurgunt per retropulsum humorem jam secretum stimulatorum, eas, quæ ad naturæ vocem surdæ sunt, doceant, quam arduum sit momentum proprii corporis fetum propriis potius quam alienis mammis admoveere. Retrocedens aliis leviusculis de causis lac leviolem etiam sæpe medelam admittit, sæpe ipsa sibi natura succurrit, per aliam purgationis viam; & pro lactis fetus alendos superstitis copia auferenda varia dantur succedanea auxilia puerperis nunquam levipendenda.

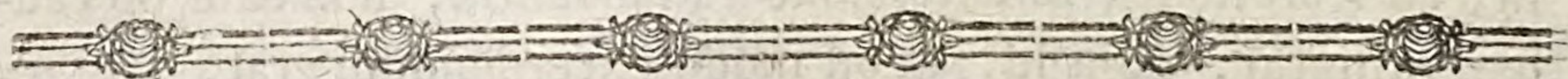
Aliud magni in diæteticiis momenti objectum metastases qualescunque ad cutem effluentes sunt, quorum quidem fluxus, dum jugiter viget, incolumis esse homo potest, vegetæ omnes animalis vitæ functiones. Simulac vero quis medicinam afferre velit, spasticæ in corpore turbæ existent, & per fati bonitatem ut plurimum militans pro hominis salute natura insanæ ejusmodi curæ reluctabitur, si vero audaci cuidam agyrtæ infelicitè contigerit, ejusmodi furca naturam expellere, ut redire non possit, factum est de hominis incolumitate, & multis sæpe medicantium ambagibus opus, ut eo rursus proliciantur humores, unde turbati sunt, nisi quidem mors, spasticos, ejusmodi curam stipantes, prodromos, presso pede insequens auxilii nimis heroïci successum coronet. Spastica præsertim hæc symptoma-

ta,

ta, ad secretiones funesto modo redundantia, non eam ob causam oriuntur, quia id, quod modo excernendum erat, jam retrocesserit, sed quia naturæ trames in exantlanda corporis sentina, ad quam se antiquatæ quasi consuetudinis jure accommodavit, turbatur. Hinc caute vel fonticulus sanandus ad accelerandam saltem ulceris cutanei sanationem inflictus.

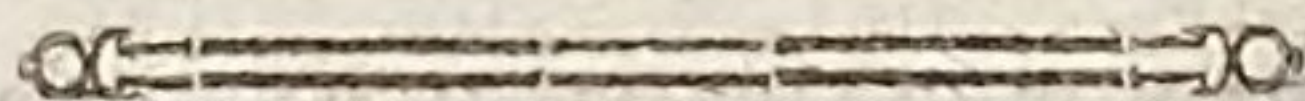
Similis de hæmorrhoidum fluxu sententia. Quamquam enim omni studio semper cavendum sit, ne huic fluxui per vitæ regimen partiali abdominis plethoræ procreandæ vel stimulo his venis incutiendo aptam, vitam sedentariam, potus calefacientes &c. ansam præbeas, & quamquam exoletum fere sit ex hodierna medicina Stahlianum illud hæmorrhoidum emulgenderum studium; æque tamen cavendum est, si natura in devium hunc tramitem delapsa fuerit, ne temere illi vimi neutias, & ubi motus ad hæmorrhoides adsunt, non facile per qualiacunque derivantia, alio, quam natura intendit modo levamen conciliabis; & sexcentas in corpore spasticorum symptomatum scenas ludunt retropulsæ, vel, si urgeant, non satis adjutæ, hæmorrhoides.

CAP. VII.

DE LÆSIONIBUS CORPORIS MECHANICIS.

§. 23.

In educatione infantum physica, amictus consuetudinibus, & variis artificiorum & opificiorum generibus.

Plurimos dari morbos, quorum origo nec ab abusu rerum non naturalium nec a contagiis repetenda sit, sufficiens docet experientia. Omnes proprie chirurgicæ læsiones huc pertinent, quas vero huc trahere nimium fane esset, sed ictus quis a bruti cornu & notabilia inde sanitatis incommoda persentiens, quin ipsæ partium internarum læsiones, dislocationes, viscus verberibus vel lapsu læsum, exempla præbent internorum morborum, a mechanica causa ortorum, huc proprie facientia, quorum vero seges cum innumera sit, indigitanda potius classis, quam exponenda videtur.

Illustra quoque læsi corporis ab injuriis ejusmodi externis exempla educatio infantum physica præbet. Quid non in tenello fetus corpore, per ipsos Obstetricantium errores, dum eniteretur damni oriri potest, organicis vitiis & innumeræ inde morborum segeti ansam præbituri, quid in nato per præternaturalem membrorum distorsionem, cum ipsa adhuc tam flexibilia ossa sint, & molliorum partium conformatio ad eam ossium se accommodet.

Alius læsionum mechanicarum campus patet in variis amictus consuetudinibus. Generatim autem nocet omnis amictus, circulo sanguinis liberius obeundo obicem opponens, inde ligaturarum nimiarum, nimix vestium angustix noxæ; nocent præcipue, quæ in extremitatibus inferioribus circulum molestiorem reddunt in corporibus potissimum ad hecticam dispositis, nocent in plethoricis, quæ sanguinis a capite reditum morantur, quæ omnia nimis diu protracta non sine damno erunt in sanitatem redundaturo; evidentissimum autem noxiæ amictus consuetudinis exemplum præbent thoraces sexus elegantioris, qui atrabilariis, hystericiis &c. affectibus opportunas illas reddere possunt, quæ necessarium sibi ducunt hoc pulcritudinis decoramentum, licet & hic consuetudo indemnitas multa facere possit, & faciat sæpissime. De iis amictus incommodis, quæ ratione externi aëris moderaminis se exferunt, ut de iis, quæ amictus errorem in singulari parte sequuntur, ut auricularum immobilitate,

litate, nimiam earum in tenera ætate ligaturam insequente, de pedum clavis, calceorum nimis angustorum sequelis, hic jam sermo non est.

Et in variis artificum opificumque generibus habes læsi mechanice corporis exempla. Sic minutissimus pollen lapidum, mechanicas in lapicidarum pulmonibus molestias facere potest, sic pistoribus & quibuscunque qui circa panificium occupati sunt, detritus ille a farina & frumento pulvis subtilissimus in sua atmosphæra obvolitans &c. Sic mechanicorum morborum genus sunt cutanei illis oborti, qui lanea tractant, vel lotricibus quæ lixiviosa &c. sic quodammodo mechanicis accenferi poterunt ii morbi, qui a præternaturalibus, quos variæ vitæ genera exigunt, fitibus vel excessivis exercitiis cuidam parti propriis oriuntur. De his autem omnibus sufficiat, aliquos saltem carpisse exemplorum flosculos. (g)

Sed & esset, quod in Diæteticiis de iis morborum generibus ageretur, quibus artifices & opifices opportuni sunt, qui

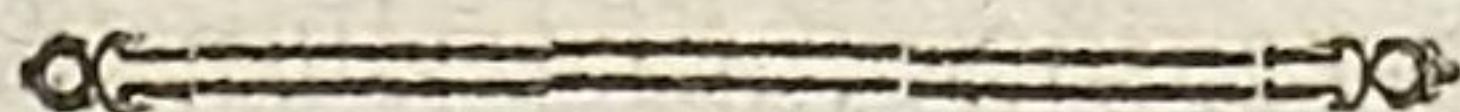
(g) Fusissima horum omnium, quantum mihi quidem innotescit tractatio, quam interdixit mihi præsentis instituti ratio extat in *Diatriba de Morbis Artificum* invenienda in BERNARDINI RAMAZZINI *Operibus omnibus*. Tom. II.

qui funestis corpori exhalationibus se exponunt, ut in metalli-
corum aliorumque fossilium vel chemicorum corporum tracta-
tione occupati, vel quæ repetenda sunt ab ignis violentia, va-
riorumque vaporum in corpus influxu, ut in vitriariis, fabris
ferrariis, foricariis &c. Sed cum horum actio in corpus phy-
sica sit, non mechanica, huc saltem non trahenda.

CAP. VIII.

DE CONTAGIIS.

§. 24.

Quare & quid de Contagiis in Diæteticiis dicendum.

Cum omnium eorum, circa quæ delicta morbos pariunt vel
inevitabiles in pejus vertunt, justum regimen præcipere Diæ-
tetico incumbat: & contagia locum habere inter diætetica mo-
menta facile patet, cum plurima morborum pars suam inde du-
cat originem. Speculationes autem de diversis contagiorum
gene-

generibus, de differentiis eorum specificis, & de variis febrium, quæ se illis jungere consueverunt, speciebus, & quæ similes sunt, huc pertinere non censeo; & solum me restringam ad modum se defendendi contra contagia, i. e. prophylaxin; vel amiora sibi inevitabilia reddendi, i. e. Inoculationes.

In vere contagiosis, sed non epidemiis morbis duplex datur inficiendi modus, vel per immediatum corporum contactum, vel per fomitem. Prior infectio tam palpabilis est, ut non multa prophylaxi opus sit, facile quisquis ad se attentior sibi præcavebit. Sic qui qualemcumque vitat lecti societatem cum venerea labe infectis, vel alia immediati contactus genera, facile sibi ab ipsius luis infectione cavebit, pro operiendis enim verecundorum delictis factæ sunt excusatiunculæ a communicato per cloacæ usum veneno. Sed plures dantur ac vulgo perhibent morbi eo modo contagiosi, & ii præsertim huc pertinent, qui conjuncti sunt cum qualicunque effluxu; "*Fluores albos, tenesmos, hæmorrhoides, eodem lecto usos affecisse & verosimile esse, corpus sanum, sed opportunum, quod eodem lecto decubuerit, in quo vel sola tertiana intermittente laborans exsudet, in ejusdem morbi periculo esse*" expertissimi in arte Magistri, viri omni mea laude superioris, immortalis BRENDÉLII effatum est; (h) ut igitur hic multo crebriori ac vulgo adhibetur cautela opus sit, sed facile adhibenda.

Alia

(h) Colleg. MSsum in Pathologiam Generalem Cap. de Contagiis.

Alia contagia non per immediatum solum contactum inficere possunt, sed per intermedia quoque corpora & recipiendis & ulterius propagandis miasmatibus idonea; quorum evidentissimum exemplum pestis præbet. Sed exulent hîc inanes de infectionis per aërem avesque propagatione fabellæ, cum nunquam aër liberior aptus sit transferendo miasmati, & toties dissipabile per ventos sit miasma, nec ullum detur certum propagatæ per aërem pestis exemplum; quod idem de avibus valet, quæ tamen si pares essent contagio transferendo, multo crebriores ejusmodi infectiones esse deberent, quod divinæ sane sapientiæ contradiceret. Unicum igitur sed explicandis omnibus infectionis modis sufficiens medium, res mercesque infectæ erunt, contra quod sola dantur, sed ea efficacissima ad pestem coercendam remedia politica.

Dixi, sed unanimi idoneorum observatorum consensu nixus dixi, ineptum esse liberum aërem pestis contagio, ideoque nec minus efficacibus transferendis; sed aërem loco cui-dam endemium, si multis fetus sit cadaverum peste extinctorum, decumbentiumque vivorum exhalationibus demum & ipsum inficiendi potestatem inducere quidam voluerunt. In conclavibus clausis id negandum non est, sed ego quidem non reprehenderem, si quis dubitaverit, an idem contingat in libero aëre, quantumvis angustum limitem ponas & quotquot velis exhalationes infestantes, cum innumeri dentur alii in-

fectionum modi; licet forsan in hoc casu acceptanda sint aëris per violentas alterationes depurandi consilia, sed solícite expiscanda.

Verum nec producendis contagiis aërem aptum volunt observatores, licet morbos producere possit, adjutus sinistro regimine victus, epidemicos, successu temporis & ipsos contagiosos factos. Sic dysenteriae observatae sunt primo epidemicae, tum contagiosae. Sed cum lateant aëris qualitates, quae ad producendos ejusmodi morbos faciunt, latere etiam debet ejusdem depurandi methodus.

Cum vero sufficiens doceat experientia, alia corpora magis, alia minus idonea esse certo cuidam contagio recipiendo, alia ab eo recepto gravius, alia levius laborare; non inardua fane pro quovis individuo corpore est disquisitio, an dispositum sit, nec ne? an dispositio tollenda? & hæc plurima est prophylaxeos pars, de qua autem generatim non statuendum, sed in individui contagii, individuique corporis indole ratio petenda. Id autem universim præcipi potest, nunquam esse debere nimis scrupulosam prophylaxin & excretionum omnes vias liberas tenendas & in primis ab animi pathematibus & intemperantia cavendum, noxios huc effectus habituris.

Cum

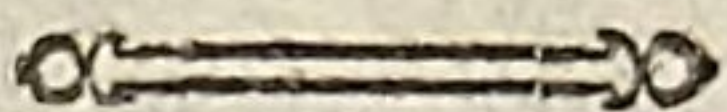
Cum autem & præcipuum sit contagiorum discrimen, quod alia omnes homines inficiant, vix centesimo excepto, qui autem eo decubuerunt per totam reliquam vitam, excepto forte ter centesimo immunes relinquant, cum hujusmodi contagium, quod unicum fere variolosum est, eo tempore invadere possit, quo noxia in corpore dispositio adest, ideoque graviora quam alio tempore, quo illa abest, detrimenta habere; remedium inventum est, quod medici potestati relinquit, corpus hoc morbo imbuendi, quando aptissimum autumat. Qualiacunque fuerint inveniendæ variolarum insitionis, hæc retinendæ & extol- lendæ argumenta sunt. Aetas, anni tempus, maxime com- moda, miasma optimæ notæ, eligi possunt, potest præparari corpus & humoribus molestiorem morbum facturis depurgari, miasma non statim ut in ordinario infectionis modo nervos primarum viarum & pulmonum ferit, licet enim & hic, ut probabile est, infectio per bilem fiat, quod & symptomata probant eruptionem in insitis utplurimum tardiore ante- gressa, non potest tamen non magis amicum miasma & ma- gis animali quasi natura imbutum ad bilem devenire: sed experientia, quæ multo levius decumbere inoculatos & ex trecentis vix unum, & fortuita saltim de causa occumbere, vix quemquam confluentibus laborare, quæ secundam febrem in ordinariis gravissimam vel nullam, vel rarissimis casibus mitissimam accedere docet, primarium pro insitione variola-

rum militans argumentum, præcipue est ratio, cur Diætetici sit, hoc morbi effugiendi præsidium, licet & nostro tempore huic passim stultitiæ, illi scandalo esse dolendum sit, eadem cum energia præcipere, ac justam in alendo corpore temperantiam vel in exercendo perseverantiam.

De corporibus eligendis, ne bona causa suspecta reddatur, videant Inoculatores; diætetice non temere vel valedudinarium corpus excludi potest, urgente epidemia variolosa, cum experientia docuerit, vel minus solícite electa corpora levius ex insitis emerfisse, quam probabile fuisset, si incidissent in naturales. De præparandis generaliter tenendum, non quidem nullam, at recentioribus quibusdam visum fuit, præparationem esse debere, cum latere sæpe in corpore, præsertim infantili saburra, vel vermes possint; & cibis digestu difficilibus vinoque abstinendum nec vicissim nimis exquisitum victum præcipiendum, ut virium satis sub curatione superfit, nec contagii actio reprimatur, vel sufflaminetur, unde alia postea mala.

Cum magna sæpe cum strage sæviant morbilli, cum præcipuum & ex periculosissimis symptomatibus morbillorum naturaliter invadentium sit tussis vehementissima, non alia verosimiliter de causa orta, quam ob nervorum pulmonalium ad morbillosi miasmatis immediatum contactum impatentiam;

tiam: laudanda est HOME (i) sagacitas; qui inferendos eos tentavit, laudanda ejus solertia, qua obvia sibi impedimenta vicit, & felix successus, quo coronati fuerunt ex ejus relatione inferendorum morbillorum conatus, cum in pathognomonicis morbi symptomatibus iidem in accidentalibus vero, quæ molestissima sæpe & periculosissima sunt in naturalibus, mitiores fuerint insititii morbilli, satis pro mascula Viri audacia militavit. Cum vero ipso HOME teste, pluries hominem morbilli invadere possint, cum non tam universalis sit, ut in variolis, propagatio, nec tam universaliter præcipiendam censeo eorum insitionem, & ad solas forsan grassantes epidemias restringendam, quod & eo respectu necessarium erit, cum ad tam breve tempus morbillosum miasma asservari possit. De pestis & aliis insitionum generibus, quæ cogitata sunt, infanientium insomniis quam medicorum consiliis similia videntur. De scabiei insitione hic non sermo.

Multa sunt forsan, quæ nimis steriliter, nimis stricte absoluta Lector deprehendet, plura quæ ad diætetikum forum

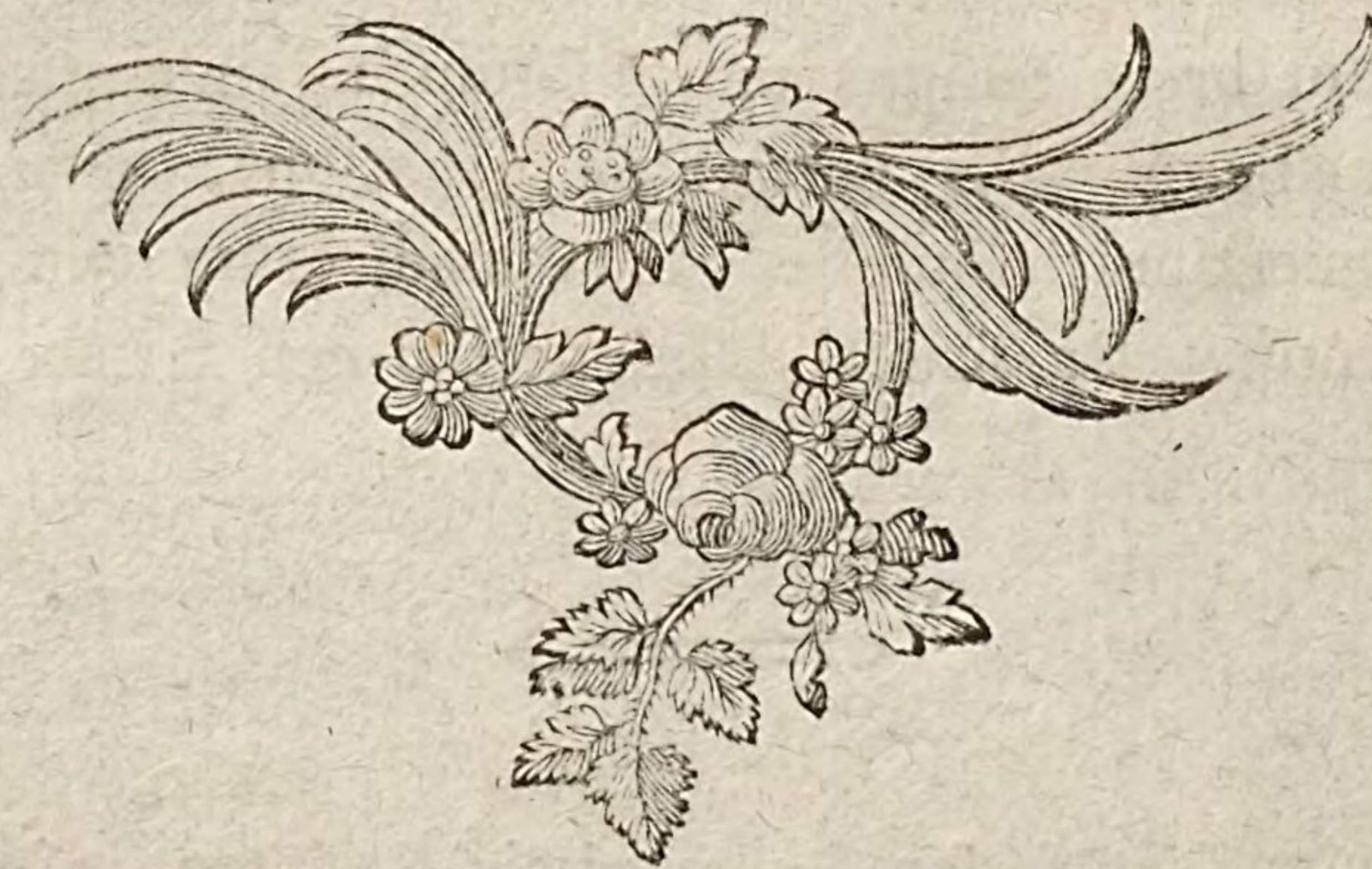
L 3

rum

(i) Medizinische Beobachtungen und Versuche. III. Th. 4. Abschn.

rum pertinent, hic omiffa, a quorum autem fufiore tractatione aliena erat & instituti, &, quid diffitear? virium ratio. Sic v. c. qui fufiorem & in fpecialioribus verfantem diæteticeſc scripturus eſſet, haberet, quod de ſingularum partium, oculorum, dentium, capillorum &c. conſervatione ageret, quæ vero nimis ſpecialia eſſe pro instituti hujus ratione, quis eſt, qui non videat? Plura alii, hæc ego.

FINIS.

Elvert, Emanuel Gottlieb,

Dissertatio Medico-Diaetetica De Vitae Ratione Hominis Naturae
Convenientissima Generalia Quaedam Exhibens

Stuttgardiae [ca. 1779]

Bamberg, Staatsbibliothek -- .42 D 4#2

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11408377-2

VD18 10664998-004